

ISSN 2311-4509 (print)
ISSN 2311-4517 (online)
ISSN 2311-4517 (online)

Науковий огляд

Научное обозрение   Scientific review
Przegląd naukowy

№ 4(76)

Київ 2021

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 4(76), 2021

№ 4(76), 2021

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678P

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Громадська організація "Асоціація "Аналітикум" (м. Вінниця);
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;
- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";
- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;

- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;

- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;
- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології , "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля;

- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;
- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаника;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;
- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РИЦ SCIENCE INDEX

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

УДК: 658.821

АНАЛІЗ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

студенка, Чудіна Д. О.

e-mail: cudinadarina@gmail.com

доцент, кандидат економічних наук, Дронова Т. С.

<https://orcid.org/0000-0002-2228-5276>

e-mail: tatyana_sergiivna@i.ua

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна,
Дніпро

Наведено коротку характеристику досліджуваного підприємства, основний вид діяльності. Проаналізовано товарний асортимент підприємства, цінову політику, існуючу маркетингову стратегію просування товару на ринок, основні методи просування. Досліджено динаміку обсягів продажу продукції підприємства. Виявлено рівень каналу збуту. Здійснено аналіз посередників. Вивчено географічне охоплення методів просування товару. Виявлено недоліки в існуючих методах просування. Предметом дослідження є комплекс теоретичних і практичних аспектів стратегії просування товару підприємства на ринок. Мета – аналіз існуючої стратегії просування продукції підприємства. В процесі дослідження було використано методи аналізу рядів динаміки, порівняння, графічний метод. В результаті проведеного дослідження були отримані результати щодо існуючої в даний час стратегії просування товару підприємства. Отримані дані можна використовувати в діяльності досліджуваного

об'єкту господарювання. Висновок: підприємство використовує стратегію «проштовхування».

Ключові слова: товарний асортимент, просування, стратегія «проштовхування», посередники, стратегія.

студентка, Чудина Д.О.; доцент, кандидат экономических наук, Дронова Т. С, Анализ маркетинговой стратегии продвижения продукции предприятия / Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина, Днепр

Приведена краткая характеристика исследуемого предприятия, основной вид деятельности. Проанализированы товарный ассортимент предприятия, ценовую политику, существующую маркетинговую стратегию продвижения товара на рынок, основные методы продвижения. Исследована динамика объемов продаж продукции предприятия. Выявлен уровень канала сбыта. Осуществлен анализ посредников. Изучено географический охват методов продвижения товара. Выявлены недостатки в существующих методах продвижения. Предметом исследования является комплекс теоретических и практических аспектов стратегии продвижения товара предприятия на рынок. Цель - анализ существующей стратегии продвижения продукции предприятия. В процессе исследования были использованы методы анализа рядов динамики, сравнения, графический метод. В результате проведенного исследования были получены результаты по существующей в настоящее время стратегии продвижения товара предприятия. Полученные данные можно использовать в деятельности исследуемого объекта хозяйствования. Вывод: предприятие использует стратегию «проталкивания».

Ключевые слова: товарный ассортимент, продвижение, стратегия «проталкивания», посредники, стратегия.

D. Chudina, student; T. Dronova, Associate Professor, Candidate of Economic Sciences, Analysis of the Marketing Strategy for the Promotion of Enterprise Products / Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine, Dnipro

A brief description of the researched enterprise, the main type of activity is given. The product range of the enterprise, pricing policy, the existing marketing strategy of promotion of the goods on the market, the basic methods of promotion are analyzed. The dynamics of sales volumes of the enterprise 's products is investigated. Sales channel level detected. The analysis of intermediaries is carried out. The geographical coverage of methods of product promotion has been studied. Deficiencies in existing promotion methods have been identified. The subject of the study is a set of theoretical and practical aspects of the strategy of promoting the goods of the enterprise on the market. The purpose is to analyze the existing strategy of promoting the company's products. In the course of research methods of the analysis of time series, comparison, a graphic method were used. As a result of the study, the results were obtained on the current strategy for promoting the company's products. The obtained data can be used in the activities of the studied object. Conclusion: the company uses a strategy of "pushing".

Key words: product range, promotion, "pushing" strategy, intermediaries, strategy.

Вступ. Просування товару на ринок – це важливий напрям в маркетинговій діяльності, адже дозволяє будь-якому підприємству провести аналіз ринкової ситуації та конкурентного середовища, визначити поточне становище на ринку певної торговельної марки або продукту. Теоретичні питання та проблеми просування товару на ринок вивчалися вітчизняними вченими, такими як Войчак А. В., Окландер М. А., Куденко Н. В., Амоша О. І., Старостіна А. О., Ілляшенко

С. М., Кардаш В. Я., Оніщенко В. Ф., Крикавський Є. В, Черваньов Д. М., Павленко А. Ф., та закордонними, такія як Ф. Котлер, Д. Шульц, Дж. Россітер Д., Аакер, Дж. Бернет, Дж. Траут, Е. Райз. В працях цих вчених досліджені питання про сутність, зміст та функцій просування товару в маркетингу, розглянуто процес здійснення різних заходів просування, проаналізовано характеристики каналів просування та методів, трактовано прийоми, які залучені при плануванні та реалізації заходів просування. Дослідження власних маркетингових стратегій просування – це важливий етап для кожного підприємства, адже аналізуючи свої дії можна побачити, які є мінуси та що треба змінити, для покращення своїх позицій на ринку.

Мета статті та завдання. Метою статті є аналіз існуючої маркетингової стратегії просування товару досліджуваного підприємства. В процесі дослідження необхідно приділити увагу існуючим методам просування продукції, та виявити які є недоліки, задля їх уникнення.

Виклад основного матеріалу. ТОВ «Царичанський завод мінеральної води» - невеликий вітчизняний виробник мінеральної води, який функціонує на ринку вже 40 років. Завод знаходиться в прекрасному, екологічно чистому краї Дніпропетровської області, в смт. Царичанка. В основу філософії заводу покладені: висока якість, розумні ціни і невпинна турбота про покупців. Компанія будує відносини з партнерами по бізнесу і клієнтами на принципах довіри і поваги, враховуючи інтереси кожної зі сторін.

Підприємство розробляє та випускає достатньо великий асортимент продукції, є різні об'єми, різна ступінь газациї та хімічний склад. Ціна на готову продукцію в магазинах та супермаркетах, по-перше, є вищою для продажу, ніж відпускна, адже включаються всі витрати на транспортування та інше, по-друге, не весь асортимент виробленої продукції представлений в точках продажу, це є досить нелогічним, адже

продукція Царичанського заводу є універсальною для споживачів (табл. 1).

Таблиця 1

Цінова політика на готову продукцію ТМ «Царичанська»

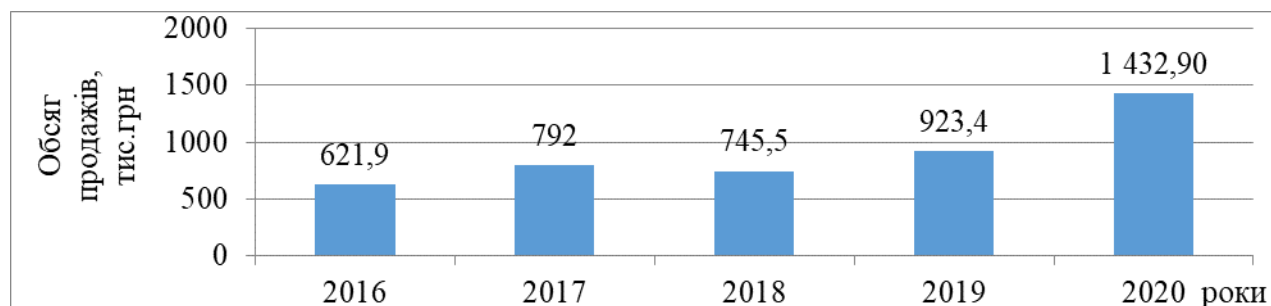
№ п/п	Асортимент води, л	Відпускна ціна грн/пл., уп	Кількість в упак.	Ціна в точках збуту, грн/пл.
Вода мінеральна природна лікувально-столова				
1	0,5 сильногазована	4,50 (54,00)	12	7,40
2	0,5 негазована	4,50 (54,00)	12	-
3	1,5 сильногазована	7,50 (45,00)	6	10,90
4	1,5 слабогазована	7,50 (45,00)	6	-
5	1,5 негазована	7,50 (45,00)	6	-
6	2,0 сильногазована	8,00 (48,00)	6	11,50
7	6,0 негазована	16,00 (32,00)	2	24,00
8	18,9 л негазована	30грн – з власною тарою; 150грн – з тарою заводу	1	65грн – з власною тарою; 190грн – з тарою заводу
Вода питна оброблена				
1	0,5 сильногазована	4,50 (54,00)	12	-
2	0,5 негазована	4,50 (54,00)	12	-
3	1,5 сильногазована	7,50 (45,00)	6	-
4	1,5 негазована	7,50 (45,00)	6	-
5	2,0 сильногазована	8,00 (48,00)	6	-
6	6,0 негазована	16,00 (32,00)	6	24,00
	18,9 л негазована	30грн – з власною тарою 150грн – з тарою заводу	1	65грн – з власною тарою; 190грн – з тарою заводу

[Джерело: 1]

На сьогоднішній день, ТОВ «Царичанський завод мінеральної води» використовує маркетингову стратегію просування – стратегію "проштовхування". Дана стратегія передбачає діяльність з просування, адресовану тільки представникам розподільної системи, наступним у каналі розподілу відразу ж за виробником, тобто роздрібним торговцем,

оптовикам і споживачам. Її аналіз проведений такими методами, як аналіз рядків динаміки, графічний метод та метод порівняння.

Індикатором активності використання маркетингової діяльності на підприємстві є аналіз динаміки обсягів продажу (рис. 1).

Рис.1. Динаміка обсягу продажів ТОВ «Царичанський завод мінводи» за 2016-2020рр

Джерело: [1]

Із проведеного дослідження можна зробити висновок, що динаміка обсягів продажу є нестабільною, не має стійкої зростаючої тенденції. На сьогоднішній день, обсяг продажів тісно пов'язаний саме з маркетингом, а через неактивне його використання, динаміка розвитку ТОВ «Царичанського мінзаводу» є нестійкою.

Основними напрямками просування та збільшення обсягів продажів продукції Царичанського заводу, є наступні:

- укладання договору з провідними супермаркетами України – Varus та Сільпо - займає 38% всього існуючого збуту товару, адже продукція представлена в одних з найбільший супермаркетів України по різних містах. Основними є ті, які знаходяться поряд з виробництвом - Дніпро, Запоріжжя, Харків, Кривий Ріг, Полтава.

- виграш у тендерах, де продукцію заводу поставляють в дитячі садочки, лікарні та школи - займає близько 23%. До настання карантину цей вид маркетингової діяльності приносив більше прибутку, так як всі заклади стабільно функціонували. На сьогоднішній день, підприємство надані приймає участь у тендерах, проте основним напрямком є

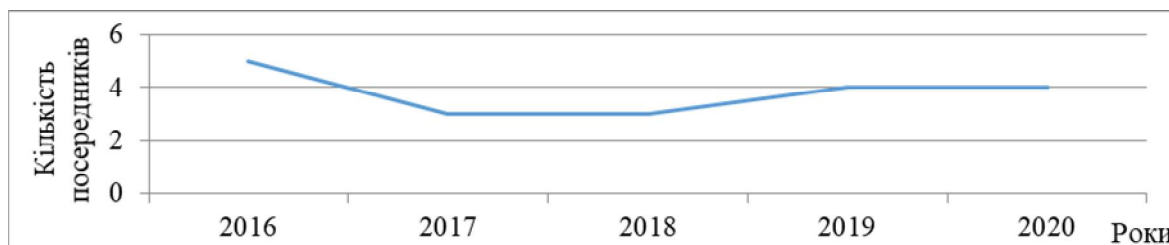
доставка води до лікарень та клінік. За географічним охопленням – це міста та області поряд з виробництвом: Дніпро, Запоріжжя, Полтава.;

– доставка мінеральної газованої та обробленої води об'ємом 18,9 л. в офіси - даний вид просування є достатньо новим для підприємства, займає приблизно 17% від існуючого збуту продукції. Його впровадили наприкінці 2019 року, коли відбувалася модернізація виробництва, що додало до асортименту продукції виробництво мінеральної води об'ємом 18,9 л. Продаж води даного об'єму відбувається через компанію «Аркіка», що займається доставкою води в місті Запоріжжя та області.

– спроби стимулювання збуту через такий інструмент маркетингу, як реклама – рекламна акція в мережі супермаркетів Varus. Цей метод впливає на збільшення прибутку підприємства. Проте через нестабільність та не часте використання, не є достатньо ефективним.

– наявність фірмової крамниці біля підприємств - основними споживачами крамниці є люди на авто, що їдуть по трасі. Неefективність даного заходу – крамниця має непривабливий для споживача вигляд, що всередині, що зовні, тому стає непомітною для потенційного покупця.

Проаналізувавши основні напрями просування продукції, можна дійти до висновку, що підприємство використовує однорівневий канал збуту, адже майже у всіх заходах існує тільки один посередник, завдяки якому товар доставляється кінцевому споживачу (рис. 2).

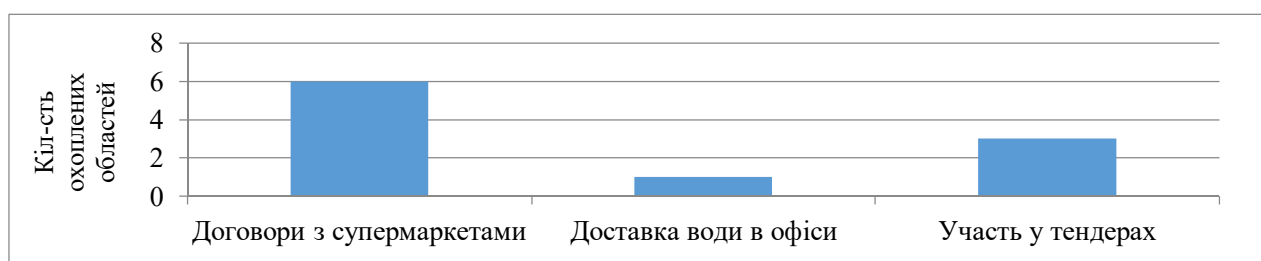

Рис. 2. Динаміка зміни кількості посередників за 2016-2020 роки

Джерело: [1]

Отже, в кількості посередників також не простежується їх збільшення. Проте посередники в даній маркетинговій стратегії просування є основним в збутовій діяльності, так як чим більше посередників, тим більше товару є на ринку, і тим більше вірогідність збільшення обсягу продажів.

В ході аналізу, також було досліджено географічне охоплення існуючих методів просування такі як укладання договорів з супермаркетами, виграши у тендерах та доставка продукцію в офіси, що наведено в рисунку 3.

Рис. 3. Географічне охоплення методів просування товару

Джерело: [1]

З наведеного аналізу чітко можна простежити, що серед існуючих 24 областей в Україні, серед яких 7 є поблизу виробничих потужностей, договори з супермаркетами охоплюють шість областей, доставка води тільки по одній області, та участь у тендері всього три. Дане охоплення є неповним та потребує розширення для просування продукції.

Таким чином, маємо наступні результати стосовно аналізу стратегії: головним мінусом існуючої стратегії є відсутність стійкої тенденції. Всі елементи, які були проаналізовані в ході аналізу, не мають стабільності чи збільшення. Тому для їх покращення необхідно запровадити ряд рекомендацій, а саме: розширити спектр дій, географічне охоплення, кількість потенційних споживачів, розробити нові заходи щодо просування товару.

Висновки. Проаналізувавши діяльність підприємства, існуючу маркетингову стратегію просування та заходи, що, на сьогоднішній день,

проводить Царичанський завод для просування продукції та збільшення продажів, можна зробити висновок, що існуюча маркетингова стратегія просування «проштовхування» для досліджувано підприємства є кращою, ніж стратегії «витягування». Тож можна зробити висновок, що підприємство не потребує зміни стратегії просування, але в рамках наданих рекомендацій зможе тільки покращити її.

Література:

1. Первинні документ ТОВ «Царичанський завод мінводи»
2. Войчак А. В. (2009). Дослідження сучасних концепцій маркетингу та маркетингового менеджменту. Київ, КНЕУ
3. Kotler Philip (1984). Marketing Essentials. USA: Prentice-Hall
4. Окландер М.А. (2019). Поведінка споживача. Київ: ЦУЛ
5. Пруднікова Н. В. (2016). Маркетингова стратегія просування продукції. Актуальні проблеми та перспективи розвитку маркетингового управління: матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції молодих учених та студентів (4 листопада 2016 р., Київ). – С. 24.

References:

1. Primary document of LLC "Tsarychansky plant of the Ministry of Water Resources"
2. Voichak A. V. (2009). Doslidzhennia suchasnykh kontseptsii marketynhu ta marketynhovoho menedzhmentu. [Research of modern concepts of marketing and marketing management]. Kyiv, KNEU. [in Ukrainian].
3. Kotler Philip (1984). Marketing Essentials. USA: Prentice-Hall [in English]
4. Oklander M.A. (2019). Povedinka spozhyvacha [Consumer behavior]. Kyiv: TsUL. [in Ukrainian].
5. Prudnikova N. V. (2016). Marketynhova stratehiia prosuvannia produktsii [Marketing strategy of product promotion]. Aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku marketynhovoho upravlinnia: materialy IV Vseukrainskoi naukovoї

konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv «» (4 lystopada 2016 r., Kyiv). – S. 24. [Current problems and prospects for the development of marketing management: materials of the All-Ukrainian scientific conference of young scientists and students (November 4, 2016, Kyiv)]. - P. 24. [in Ukrainian].

УДК: 32.327: 341.161

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛADOVA МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ КІБЕРТЕРОРИЗМУ: ДОСВІД ЄС

Зінченко О. І.

e-mail: alekca.98@ukr.net

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна,
Харків

Остання чверть ХХ століття ознаменувала собою вступ людства в епоху інформаційного суспільства, що мало наслідком використання інформаційних технологій та мережі Інтернет в усіх сферах суспільного та державного життя. Проте, поряд з очевидними перевагами інформатизація суспільства сприяла й виникненню та поширенню особливих типів правопорушень із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних засобів, що порушують права як кожної окремої особи, наприклад, шляхом отримання доступу до конфіденційних даних, так і посягають на національну безпеку однієї чи декількох держав, наприклад, шляхом здійснення кібератак на інформаційні системи різних державних органів та установ. Таким чином, питання протидії проявам кібертероризму як всередині країни, так і в межах конкретного регіону та всього світу потребують невідкладного вирішення, що й зумовлює актуальність теми даного дослідження.

Ключові слова: кібербезпека, кіберпростір, кібертероризм, інформаційні технології, регіональна безпека, тероризм.

Зинченко А. И., Институциональная составляющая механизма противодействия кибертероризму: опыт ЕС / Харьковський національний університет імені В. Н. Каразіна

Последняя четверть XX века ознаменовала собой вступление человечества в эпоху информационного общества, в следствии использования информационных технологий и сети Интернет во всех сферах общественной и государственной жизни. Однако, наряду с очевидными преимуществами информатизация общества способствовала возникновению и распространению особых типов правонарушений с применением информационно-телекоммуникационных средств, нарушающих права как отдельной личности, например, путем получения доступа к конфиденциальным данным, так и посягают на национальную безопасность одного или нескольких государств, путем осуществления кибератак на информационные системы различных государственных органов и учреждений. Таким образом, вопрос противодействия проявлениям кибертероризма как внутри страны, так и в пределах конкретного региона и всего мира требуют безотлагательного решения, что и обуславливает актуальность темы исследования.

Ключевые слова: кибербезопасность, киберпространство, кибертероризм, информационные технологии, региональная безопасность, терроризм.

O. Zinchenko, The institutional component of the mechanism for countering cyber terrorism: the EU experience / N. Karazin National University, Ukraine, Kharkiv

The last quarter of the 20th century marked the entry of humanity into the era of the information society, as a result of the use of information technology and the Internet in all spheres of public and public life. However, along with obvious advantages, informatization of society contributed to the emergence and spread of special types of offenses with the use of information and telecommunication tools that violate the rights of an individual, for example, by gaining access to confidential data, and encroach on the national security of one or more states by cyber attacks on information systems of various government bodies and institutions. Thus, the issue of countering the manifestations of cyberterrorism both within the country and within a particular region and the whole world requires an urgent solution, which determines the relevance of the research topic.

Key words: cybersecurity, cyberspace, cyberterrorism, information technology, regional security, terrorism.

У сучасному світі інформація виступає найважливішим компонентом розвитку суспільства. Перетворення постіндустріального суспільства в інформаційне означає, що інформація набуває глобального характеру, стає значущою як для людини особисто, так для держави і суспільства в цілому. Сьогодні кожен може шукати, одержувати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким законним способом, оскільки для її потоків не існує кордонів. Однак, транскордонний характер інформації не тільки дає можливість вільного користування будь-яким її видом, проте й породжує певні загрози. Сьогодні, свобода в пошуку та отриманні інформації сприяє її підвищеній ураженості, адже можливість вільного доступу до будь-яких ресурсів із будь-якої точки світу провокує можливість вчинення терористичних дій у кіберпросторі, залишаючись непоміченим. І тут вже можна говорити про кібертероризм, що сьогодні турбує всю світову спільноту. Проте

наскільки він є небезпечним як про нього говорять? Розглянемо дане питання, сконцентрувавшись на регіональному контексті, а саме на Європейському Союзі.

Зауважимо, що питання кібертероризму тією чи іншою мірою вже було предметом розгляду таких вчених, як: Ю. Р. Акчурін, К. Баррі, А. В. Возжеников, В. О. Голубев, С. О. Гнатюк, І. В. Діордіца, В. М. Фурашев, О. Г. Широкова-Мурараш, та ін. При всій важливості цих наукових досліджень їх аналіз дозволяє стверджувати, що ряд питань лишаються відкритими, зокрема відсутність легального єдиного поняття «кібертероризм» у більшості країн Європи та системи чітких механізмів протидії кібертероризму на регіональному та національному рівнях.

Теперішня ситуація, коли лише «кліком» мишки можна знищити будь-яку систему життєдіяльності, кібертероризм набуває все більшої актуальності. Привабливим для кібертерористів є той фактор, що для здійснення атаки необхідний лише персональний комп'ютер та доступ в мережу Інтернет, фінансові витрати майже нульові, а результат може бути сильніше навіть ніж при використанні класичних терористичних засобів. Ситуація, що складається в останні роки непокоїть європейську спільноту, тож дає поштовх до пошуку рішень і методів захисту інформаційного простору як кожної держави окремо, так і ЄС в цілому. Отже, актуальність даної теми полягає у тому факті, що у міру того як сучасне суспільство все більше занурюється в інформаційний простір, а повсякденне життя людей цілком інтегрується з новітніми цифровими технологіями, все частіше доводиться стикатися з різними проявами нового виду терористичних актів, скоєних в кібернетичному просторі, тож дані питання потребують невідкладного вирішення як всередині кожної з європейських країн, так і в Європейському регіоні в цілому. Ефективне регіональне співробітництво в галузі попередження і ліквідації наслідків кібертероризму має величезне значення.

Для початку, визначимо, що під регіональною безпекою розуміється сукупність принципів і норм, що діють в межах визначеного регіону і регулюють співробітництво держав регіону в сфері підтримки миру і безпеки [1].

Під явищем кібертероризму ж будемо розуміти поєднання класичного терміну «тероризм» із поняттям «кіберпростору», власне де тероризм вчиняється. Ми вважаємо найбільш прийнятним в контексті даної роботи визначення кіберпростору, дане українським вченим Фурашевим В.М. Вчений розглядає кіберпростір як форму співіснування сукупності матеріальних та нематеріальних об'єктів і процесів, спрямованих на породження, сприйняття, запам'ятовування, переробку та обмін інформацією [2]. У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» за № 638-IV від 20 березня 2001 року зі змінами 14 листопада 2018 року це явище трактується так: «Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади, або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей, або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [3]. Отже, за допомогою аналізу та компіляції понять, отримуємо, що «кібертероризм»-це зближення тероризму і кіберпростору із використанням високих технологій як зброї задля нападу на інформацію, комп'ютерні системи, комп'ютерні програми та дані з метою створити паніку, плутанину і невизначеність серед населення, вплинути на уряд або міжнародну спільноту відповідно до певної політичної, соціальної чи ідеологічної програми, і може призвести до відключення або видалення критичних для інфраструктури об'єктів даних або інформації чи навіть до провокації воєнного конфлікту. Можна зауважити, що кібертероризм використовує відкритість Інтернету для дискредитації урядів і держав,

розміщення сайтів терористичної спрямованості, псування і руйнування ключових систем шляхом внесення в них фальсифікованих даних або постійного виведення цих систем з робочого стану, що породжує страх і тривогу, і є свого роду доповненням до традиційного виду тероризму.

Починаючи розглядати методи протидії ЄС вкрай небезпечному явищу, потрібно відмітити, що значним кроком у формуванні регіональної правової бази в напрямку боротьби із кібертероризмом та забезпечення кібербезпеки стало підписання 23 листопада 2001 року представниками країн-членів Ради Європи, США, Канади та Японії Конвенції Ради Європи «Про кіберзлочинність» (далі – Конвенція). Конвенція підписана 43 членами ЄС і 15 іншими країнами, включаючи США. На сьогодні конвенція є єдиним уніфікованим документом, що визначає питання злочинних дій у кіберпросторі, а також врегулює питання відповідальності за кримінальні злочини, пов'язані з комп'ютерними системами і даними. У ній визначено поняття кіберзлочину, а також детально описані проблеми взаємодії правоохоронних органів окремих держав в ситуації, коли злочинець і жертва знаходяться в різних країнах та на них розповсюджується різне законодавство, окремо приділяється увага боротьбі з терористичною діяльністю у кіберпросторі. Конвенція передбачає здійснення захисних дій на рівні держав-учасників, а також на регіональному та міжнародному рівнях. Оскільки кіберзлочинність загалом, та кібертероризм, як її новий прояв мають багато спільних ознак, передбачена Конвенцією відповідальність за будь-які здійснювані кібератаки, незалежно від їх мотивів, передбачає, що підписавши її, країни повинні на вимогу уповноважених органів затримувати і передавати в руки правосуддя всіх кіберзлочинців. Однак, сьогодні кількість кібератак невпинно зростає, що породжує реальні загрози для безпеки суспільства.

Визнаючи реальність таких загроз, 13 березня 2004 році на базі ЄС було створено Агентство з мереж і інформаційної безпеки (ENISA), яке постійно проводить моніторинг користувачів мережі, відповідно до цього вносить поправки до вже прийнятих проектів, які стають законами і дотримуються країнами ЄС. Агентство було створено з метою регулювання та запобігання мережевих та інформаційних загроз, зміцнення багатостороннього діалогу всередині Європи і за його межами з проблеми кіберзлочинності та кібертероризму, розвитку культури мережевої та інформаційної безпеки в інтересах громадян, підприємств і організацій державного сектору Європи для сприяння нормальному функціонуванню Європейського регіону. ENISA надає консультації щодо передової практики, та проводить експертизи аналізу існуючих ризиків та надає допомогу державам-членам та європейським органам влади [4]. У доповнення до зазначених дій, у листопаді 2010 були проведені перші загальноєвропейські вчення з питань захисту інфраструктури критичної інформації (CIIP). Cyber Europe 2010 була організована державами-членами ЄС, за підтримки Європейського агентства мережевої та інформаційної безпеки (ENISA), а також за підтримки Спільного дослідницького центру (JRC). Мета даних вчень полягала в тому, щоб спровокувати комунікацію та співпрацю між країнами Європи у реагуванні на масштабні напади. Вчення Cyber Europe - це моделювання масштабних інцидентів кібербезпеки, які переростають у кіберкризи. Навчання пропонують можливість проаналізувати передові технічні інциденти, пов'язані з кібербезпекою, а також розв'язати складні ситуації з безперервністю бізнесу та кризовими ситуаціями. Під час тренувань експерти Cyber Europe 2010 від європейських країн працювали разом, щоб протистояти спробам хакерів паралізувати Інтернет та критичні інфраструктури, особлива увага приділялася захисту інформаційних мереж саме від кібертерористичних атак. Ці вчення були першим,

ключовим кроком у боротьбі з потенційними проявами кібертероризму для основної критичної інфраструктури, а також зміцнення безпеки як окремого громадянина європейської держави, так і ЄС в цілому. Результати кібервчень наголосили також на створенні додаткових структур, які б переслідували ті ж цілі що й ENISA, але розробляли більш конкретизовані й цілеспрямовані методи боротьби та протистояння кібертероризму. Так, 2011 році для підтримки різних груп IT-безпеки в установах ЄС в їх боротьбі з кіберзагрозами різних видів була створена група реагування на надзвичайні ситуації (CERT-EU). Вона діє як центр обміну інформацією про кібербезпеку і координує реагування на кіберінциденти, під якими розуміють подія або ряд несприятливих подій ненавмисного характеру (природного, технічного, технологічного, помилкового, у тому числі внаслідок дії людського фактора) та/або таких, що мають ознаки можливої (потенційної) кібератаки, які становлять загрозу безпеці систем електронних комунікацій, систем управління технологічними процесами, створюють імовірність порушення штатного режиму функціонування таких систем (у тому числі зриву та/або блокування роботи системи, та/або несанкціонованого управління її ресурсами), ставлять під загрозу безпеку (захищеність) електронних інформаційних ресурсів. CERT-EU тісно співпрацює з іншими CERT-ами в державах-членах і за їх межами, а також зі спеціалізованими компаніями в області інформаційної безпеки. [4]. Наступним надважливим кроком у вдосконаленні Європейської регіональної системи безпеки стала Стратегія ЄС з кібербезпеки, що була прийнята у 2013 році і встановила «пріоритетну міжнародну політику у сфері кіберпростору для ЄС» у п'яти пріоритетах: забезпечення стійкості кіберпростору Європейського союзу; скорочення кількості кіберзлочинів; розвиток політики кібероборони, яка включає сукупність політичних, економічних, соціальних, військових, наукових, науково-технічних,

інформаційних, правових, організаційних та інших заходів, які здійснюються в кіберпросторі та спрямовані на забезпечення захисту суверенітету та обороноздатності держави, запобігання виникненню збройного конфлікту та відсіч збройній агресії [5] на основі Спільної політики безпеки і оборони Європейського союзу; розвиток виробничо-технологічних ресурсів для забезпечення кібербезпеки; створення узгодженої всіма членами Євросоюзу міжнародної політики з кібербезпеки з іноземними партнерами для підвищення кооперації в цій галузі з третіми країнами.

Згідно зі стратегією, фінансові, транспортні та енергетичні компанії повинні розробити і вжити заходів з протидії можливим кіберзагрозам. У підсумку, понад 40 тис. європейських організацій зобов'язані звітувати про спроби кібератак, а найважливіші для економіки і інфраструктури підприємства повинні доводити надійність свого захисту. Стратегія стала першим всеохоплюючим документом ЄС у даній сфері. Документ охоплює усі аспекти кіберпростору: внутрішній ринок, правосуддя, внутрішню та зовнішню політику [6]. Стратегії передувало створення 11 січня 2013 року Європейського центру по боротьбі з кіберзлочинністю (ЕСЗ). Його розвиток став пріоритетним напрямком в Стратегії безпеки ЄС, і був активно підтриманий міністрами Євросоюзу. Центр був створений на базі Європолу. [7]. З моменту свого створення ЕСЗ зробив значний внесок у боротьбу з кібертероризмом, він був залучений до десятків гучних операцій і сотень розгортань операційної підтримки на місці, що призвели до арештів, а також проаналізував сотні тисяч файлів, переважна більшість з яких виявилися шкідливими. ЕСЗ спирається на існуючий потенціал правоохоронних органів Європолу, але він також має інші значно розширені можливості, зокрема, надання оперативної та аналітичної підтримки у розслідуванні кібертерористичних атак державами-членами. Ці заходи також

підтримуються командою Cyber Intelligence (CIT), аналітики якої збирають та обробляють інформацію, пов'язану з кібертероризмом, з державних, приватних та відкритих джерел, а також визначають нові загрози та закономірності. Спільну роботу з ЄСЗ проводить Спільна робоча група з кіберзлочинності (J-CAT), яка працює над найважливішими міжнародними справами про кіберзлочинність, які стосуються держав-членів ЄС та їхніх громадян [8].

Отже, кібертероризм є найнебезпечнішим серед всіх різновидів кіберзлочинів, так як цілями нападу обираються різні важливі державні та регіональні інфраструктури типу енергопостачання або транспортного сполучення. Оскільки атаки такого роду можуть швидко зруйнувати інфраструктуру держави, вони вважаються ідеальним засобом ослаблення нації. Успішно проведена кібератака на ключові точки інфраструктури може запросто паралізувати країну на деякий час, завдавши колосальних збитків. На щастя, багато країн визнають реальну загрозу кібертероризму і роблять кроки по захисту державних і громадських систем від будь-якого типу кібератак. Таким чином, можна визначити, що ЄС і його держави-члени, а також інституції ЄС загалом виробляють значну документальну базу та запускають широкомасштабні програми та ініціативи для посилення кібербезпеки у відповідь на виклики кібертероризму, пов'язані із загрозою безпеки громадян та критичній інфраструктурі кожної з європейських держав та ЄС в цілому. Проте, тільки технології і тільки внутрішня політика не можуть забезпечити ефективний захист від кіберзлочинності та кібертероризму, необхідним залишається вдосконалення нормативного забезпечення на національному та регіональному рівнях, а також впровадження нових заходів та процедурних норм у регіональній взаємодії та співробітництва.

Література:

1. Шаклеина Т.А. (2002). Внешняя политика и безопасность современной России: в 4т. Москва: Московский государственный институт международных отношений (У) МИД России, Российская ассоциация международных исследований, АНО «ИНО-Центр (Информация. Наука. Образование.)». Т. 2: Исследования. 446 с.
2. Фурашев В.М. (2012). Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 162 –169
3. Про борьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення 22.05.2021)
4. The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA). URL: <https://www.enisa.europa.eu> (Last Accessed 22.05.2021)
5. Convention on Cybercrime: Council of Europe. – 2311. URL: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/libe/dv/7_conv_budapest_/7_conv_budapest_en.pdf (Last Accessed 22.05.2021)
6. European Commission. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace. *The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA)*. 2013. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf (Last Accessed 22.05.2021)
7. Europol. Our Thinking. A strategy for security. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/our-thinking> (Last Accessed: 22.05.2021).
8. EUROPOL. About EC3. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3>(Last Accessed: 22.05.2021).

References:

1. Shakleyna T.A. (2002). Vneshnyaya polytyka y bezopasnost' sovremennoy Rossyy: v 4t. Moskva: Moskovskyy hosudarstvennyy ynstitut

mezhdunarodnykh otnoshenyy (U) MYD Rossyy, Rosсыyskaya assotsyatsyya mezhdunarodnykh yssledovanyy, ANO «YNO-Tsentr (Ynformatsyya. Nauka. Obrazovanye.)» T. 2: Yssledovanyya. 446 s.

2. Furashev V. M. Kiberprostir ta informatsiyyny prostir, kiberbezpeka ta informatsiyna bezpeka: sutnist', vyznachennya, vidminnosti. Informatsiya i pravo. 2012. № 2. S. 162 –169

3. Pro borot'bu z teroryzmom: Zakon Ukrayiny vid 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (data zvernennya 22.05.2021)

4. The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA). URL: <https://www.enisa.europa.eu> (Last Accessed 22.05.2021)

5. Convention on Cybercrime: Council of Europe. – 2311. URL: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/libe/dv/7_conv_budapest_/7_conv_budapest_en.pdf (Last Accessed 22.05.2021)

6. European Commission. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace. *The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA)*. 2013. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf (Last Accessed 22.05.2021)

7. Europol. Our Thinking. A strategy for security. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/our-thinking> (Last Accessed: 22.05.2021).

8. EUROPOL. About EC3. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3>(Last Accessed: 22.05.2021).

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 004

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ СЕРВІСІВ В ПРОЄКТУВАННІ

кандидат технічних наук, Гагарін В. О.

e-mail: gagarin_v_a@ukr.net

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Україна,
Маріуполь

В роботі розглянуто актуальне питання використання хмарних сервісів в галузі проєктування та виробництва. Вивчено особливості роботи та переваги таких інструментів для сучасного інженера-проектувальника. Доступність мережевих інформаційних сервісів САМ та САД підготовки, таких як хмарні обчислення, управління великими базами даних, відкриті платформи і їх потенційні можливості мають більш активно використовуватись через переваги гнучкості та мобільності притаманні сучасному ринку. Розглянуто можливості паралельної розробки з можливістю доступу до ходу проєктування всіх учасників процесу розробки та виготовлення продукту.

Ключові слова: хмарні сервіси, паралельна розробка, проєктування, технологічна підготовка, обробка, обчислювальні операції.

кандидат технических наук, Гагарин В. А. Использование облачных сервисов в проектировании / ГВУЗ “Приазовский государственный технический университет”, Украина, Мариуполь

В работе рассмотрены актуальный вопрос использования облачных сервисов в области проектирования и производства. Изучены особенности работы и преимущества таких инструментов для современного инженера-проектировщика. Доступность сетевых информационных сервисов САМ и САД подготовки, таких как

облачные вычисления, управления большими базами данных, открытые платформы и их потенциальные возможности должны более активно использоваться из-за преимуществ гибкости и мобильности присущих современному рынку. Рассмотрены возможности параллельной разработки с возможностью доступа к ходу проектирование всех участников процесса разработки и изготовления продукта.

Ключевые слова: облачные сервисы, параллельная разработка, проектирование, технологическая подготовка, обработка, вычислительные операции.

V. O. Naharin, PhD, Using of cloud services in design / Priasov State Technical University, Mariupol, Ukraine

The topical issue of using cloud services in the field of design and production is considered in the work. Peculiarities of work and advantages of such tools for a modern design engineer are studied. The availability of network information services CAM and CAD training, such as cloud computing, large database management, open platforms and their potential should be used more actively due to the advantages of flexibility and mobility inherent in today's market. Possibilities of parallel development with a possibility of access to a course of designing of all participants of process of development and manufacturing of a product are considered.

Keywords: cloud services, parallel development, design, technological preparation, processing, computational operations.

Вступ. Розвиток хмарних сервісів, що на початковому етапі мав відношення до інформаційних технологій – програмних продуктів, що дозволяють мати доступ до сховищ інформації та деяких програм з будь-якого комп'ютера, який під'єднаний до інтернет мережі – все більше поширюється й на інші сфери. На сьогодні створені інструменти, які

можуть бути застосовані в інженерному проектуванні і їх використання може надати нові широкі можливості відповідно до сучасних вимог.

Метою даної статті є вивчення можливостей хмарних сервісів проектування, їх переваг та особливостей.

Виклад основного матеріалу. Інструментарій хмарних сервісів включає модель, що забезпечує зручний віддалений мережевий доступ до обчислювальних ресурсів (мереж, серверів, сховищ, додатків, ліцензійних програм, послуг), які можуть бути швидко налаштовані та використані з мінімальними зусиллями кінцевого користувача по їх організації або обслуговування. Такі сервіси відкривають нові можливості для організації колективної роботи над інтелектуально навантаженими проектами, такими як розробка програмного забезпечення, створення і експлуатація робототехнічних комплексів тощо. Необхідність забезпечувати розрахункове обґрунтування міждисциплінарних проектів в області сучасного машинобудування і мехатроніки актуалізує також розробку засобів доставки інформації від проекту, розміщеного в хмарі, до суперкомп'ютерних обчислювачам. Зазначена проблематика ініціювала виконання даної роботи. Доступність мережевих інформаційних сервісів, таких як хмарні обчислення, управління великими базами даних, відкриті платформи і їх потенційні можливості стосовно робототехніці обумовлюють необхідність і актуальність виконання досліджень в новому напрямку, що дозволяє застосувати хмарні технології в автоматизованих і роботизованих об'єктах. Рішення вимагають багато прикладні завдання, пов'язані зі створенням гетерогенного середовища і інтеграцією елементів сервісу, а також різних форматів інформаційних даних, стандартів їх зберігання і передачі [1].

Хмарні технології припускають доступ до сервісів на вимогу і об'єднання ресурсів на обчислювальному ринку. Такий підхід економічно

найбільш вигідний для малих і середніх підприємств, оскільки він дає доступ до послуг на вимогу з більш низькими бар'єрами входу і початковими інвестиціями. Дослідницькі, комп'ютерні або веб-виробничі програми розгортаються в обчислювальних хмарах. Речь йде, перш за все, про програмне забезпечення для виробництва, проектування, візуалізації даних, а також для моделювання і планування ресурсів підприємства. Останнім часом дослідження, пов'язані з хмарними технологіями, проводяться для створення нових виробничих моделей і рішень. В цілому ці дослідницькі роботи можна розділити на два види - хмарні обчислення в промисловості і хмарні виробничі системи. Хмарна виробнича система інтегрує розподілені ресурси, включаючи віддалені автоматизовані та роботизовані комплекси. Одна з можливих схем дистанційного керування роботом в хмарі це рішення задачі оптимізації робочих рухів маніпулятора за показаннями датчиків системи технічного зору. Залучені об'єкти розташовані на трьох рівнях. За допомогою датчиків і камер, контролерів на нижньому рівні може бути зібрана інформація для обробки локальним сервером в режимі реального часу. Історія моніторингу та дані можуть бути збережені і оброблені на локальних машинах. Далі зібрана інформація передається на аналіз об'єктом з більшою обчислювальною потужністю верхнього рівня (наприклад, для оптимізації траєкторії або мінімізації енергоспоживання), при цьому локальна машина працює як буфер даних і попередньо транслює їх в автономний пакет даних, а потім відправляє пакет в хмару по мережі. Таким чином, можливості хмарних обчислень можуть бути використані для доставки запиту на більш високій швидкості з більш високою якістю. Після завершення обчислювальної задачі хмара відправляє назад результати на локальний сервер, який використовує отримані результати для фізичного управління промисловим роботом[2].

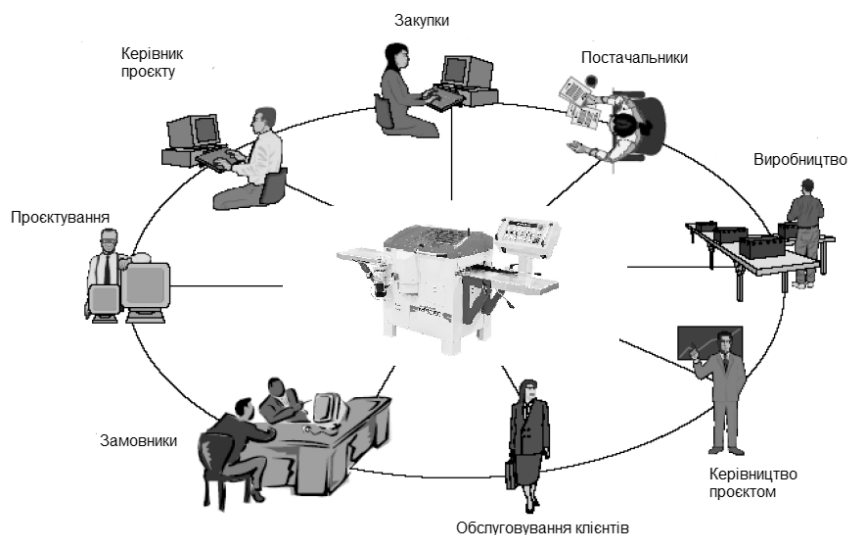
Важливою складовою частиною хмарної виробничої системи є проектування та перед виробничу підготовку. Хмарне проектування виробів підтримується спеціальною архітектурою програмного забезпечення, при використанні якої всі дані про розроблювану модель роботи і, можливо, дії по її обробці розташовані на віддалених серверах (тобто в хмарах), а клієнтські пристрої, з якими безпосередньо працюють користувачі, запитують ту чи іншу частину даних, ліцензійних сервісів або результатів моделювання по мережі через Інтернет. Архітектура подібних систем виявляється розділеною на тісно взаємодіють, але віддалено розташовані, серверну і клієнтську частини, що вимагає особливого підходу для забезпечення їх взаємодії непомітно для користувача. Відмінність хмарних систем проектування від загальноприйнятої корпоративної практики полягає в тому, що більшість ресурсомістких обчислювальних операцій проводиться на серверах, а не на клієнтських пристроях [3].

В процесі реалізації хмарного проектування і управління важливими стають питання підключення та безпеки передачі даних. Локальна мережа (LAN) традиційно цінується через її стабільності і високої швидкості. В останні роки Wi-Fi та Bluetooth популярні для підключення мобільних і гуманоїдних роботів до хмари завдяки їх високій швидкості і простій конфігурації. Однак, застосування цих зв'язків обмежено параметрами стабільності, відстані і безпеки, особливо в заводських умовах, де сценарії передачі даних дуже важливі, оскільки конфіденційна інформація повинна бути замкнута в масштабах підприємства. Локальний сервер забезпечує обробку даних, її перевірку в момент проходження інформаційного середовища кордону підприємства [4].

Хмарні технології формують проектну середу, в якій об'єднуються ліцензійне програмне забезпечення, обчислювальні ресурси в розрахунковому обґрунтуванні проектів, бази знань і інженерні ресурси.

З точки зору комунікації, однією з важливих вирішуваних завдань хмарних технологій в області інженерного проектування є створення ефективних середовищ управління проектом, правил і потоків передачі даних. Структура зберігання і передачі даних повинна забезпечити інженерів, які беруть участь в проектуванні, постійним та зручним доступом як до даних, так і до потрібних інструментів (рис. 1).

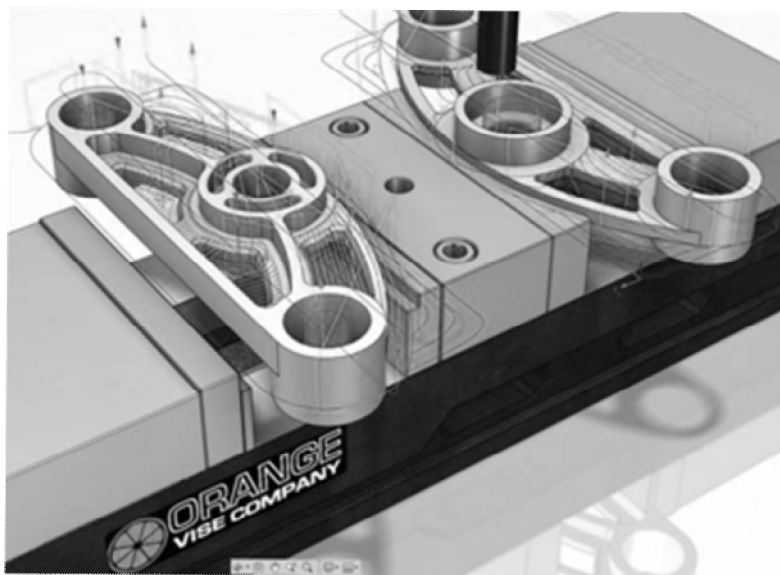
Рис. 1. Можливість доступитись до ходу проекту в хмарних сервісах

Робота в рамках керованого процесу, одночасний доступ усіх експертів до спільної бази даних та прямий вербальний та медіальний зв'язок між усіма експертами підсистем є визначальними характеристиками одночасних інженерних досліджень. Основними перевагами сервісів спільної роботи є:

- дуже висока ефективність стосовно вартості та результатів діяльності на ранніх етапах проектування,
- співпраця, що сприяє безпосередньому спілкуванню та швидкому обміну даними,
- щоб члени команди могли легко відстежувати прогрес у розробці, що також покращує розуміння та ідентифікацію проекту,

- ідеї та проблеми можна обговорювати в групах, які пропонують нові точки зору та можливі рішення, а також допомагає у виявленні та уникненні помилок.

Користувачі програмного комплексу мають доступ до інструментів створення кодів керування обробкою на верстаті з ЧПК та створення моделей на 3д принтері з можливістю візуалізацію процесів (рис.2).

Рис. 2 Підготовка траєкторій обробки на верстаті з ЧПК

Застосування хмарного середовища розробки проєктів робить доступними для майбутніх інженерів легальний та зручний доступ до наступних можливостей:

- Доступ до проєктних інструментів з будь-якого комп'ютера (ноутбука), що має доступ до інтернет;
- Автоматичне зберігання копій проєкту в хмарному сховищі і, відповідно, доступ до нього широкого кола безпосередніх виконавців та спеціалістів залучених до проєкту;
- Можливість роботи зі зборкою та окремими вузлами більшими та меншими колективами проєктувальників

- Використання засобів хмарних проєктування в процесі навчання дозволяє студентам призвичаюватись до спільної роботи над проєктами в команді.

- Мати доступ до сучасних програмних комплексів легально по учнівській ліцензії. Таким чином звикаючи до роботи з офіційним ліцензійним програмним забезпеченням

- Викладач може контролювати виконання проєкту, вчасно надаючи консультації, допомогу, поради, що також схоже на реальну роботу.

Прикладом хмарного програмного комплексу 3д моделювання є Fusion360 від Autodesk. Комплекс надає можливість не тільки проєктування деталей та збірок, але й інструменти аналізу, автоматичного створення стандартних виробів, додавання скриптів написаних мовами java та python, шаблонів, розрахування траєкторій обробки на верстатах з ЧПК, програм керування 3д принтерами тощо.

Висновки

Таким чином хмарні технології варті уваги та застосування інженерами-проєктувальниками різних ланок виробництва. Актуальність таких можливостей підсилюється все більшим поширенням віддаленої роботи, а також можливостями легкого обміну інформацією як із замовниками так і віддаленими організаціями, що залучені до проєкту. Для невеликих підприємств значною перевагою є доступ до інструментів усіх етапів виробництва.

Література:

1. Глазунова О.Г. (2017) Хмарні сервіси Microsoft та Google: організація групової проєктної роботи студентів внз. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету, 3, 199-211
2. Карабін О. Й. (2016) Проектна діяльність у формуванні професійного саморозвитку майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій.

«Молодий вчений», 12.1 (40), URL:

<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/100.pd>

3. Lizhe Wang Cloud Computing: a Perspective Study/ Lizhe Wang. New Generation Computing volume 28, pages137–146(2010)Cite this article

4. Cloud computing — The business perspective/ Sean Marstona, Zhi Li. Decision Support Systems Volume 51, Issue 1, April 2011, Pages 176-189

References:

1. Glazunova O.H. (2017) Khmarni servisy Microsoft ta Google: orhanizatsiia hrupovoi proektnoi roboty studentiv vnz. Vidkryte osvritnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu, 3, 199-211

2. Karabin O. Y. (2016) Proektna diialnist u formuvanni profesiinoho samorozvytku maibutnikh fakhivtsiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii.

«Molodyi vchenyi», 12.1 (40), URL:

<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/100.pd>

3. Lizhe Wang Cloud Computing: a Perspective Study/ Lizhe Wang. New Generation Computing volume 28, pages137–146(2010)Cite this article

4. Cloud computing — The business perspective/ Sean Marstona, Zhi Li. Decision Support Systems Volume 51, Issue 1, April 2011, Pages 176-189

УДК: 004.896

СПОСІБ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ АУДИТІВ

Трочун Є. В.

e-mail: zheniatrochun@gmail.com

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна, Київ

Аудити програмного забезпечення – чудовий спосіб перевірки та підтримки системи в повністю функціональному стані. Та зважаючи на постійне збільшення розмірів як систем, так і збільшення об'ємів даних, що проходять через системи, проблема підтримки всіх їх частин в коректному стані є дуже важливою, та аудити програмного забезпечення допомагають у вирішенні цієї проблеми. Зі збільшенням розмірів систем, збільшуються об'єми даних, що їх продукують аудити та ускладнюється процес виявлення помилок в системах на основі їх аудиту. Проте, під час дослідження літератури, не було знайдено загального алгоритму інтерпретації результатів аудитів, що може бути використаний для роботи з різними системами. Тому в даній статті розглянута задача інтерпретації результатів аудитів на прикладі технічних аудитів веб-сайтів. Запропоновано алгоритм вирішення даної проблеми за допомогою методів машинного навчання.

Ключові слова: машинне навчання, аудити програмного забезпечення, аналіз даних, нейронні мережі, глибоке навчання.

Трочун Е. В. Способ интерпретации результатов аудитов / Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», Украина, Киев

Аудиты программного обеспечения - отличный способ проверки и поддержания системы в полностью функциональном состоянии. И учитывая постоянное увеличение размеров как систем, так и

увеличение объемов данных, проходящих через системы, проблема поддержки всех их частей в корректном состоянии очень важна, и аудиты программного обеспечения помогают в решении этой проблемы. С увеличением размеров систем, увеличиваются объемы данных, которые производят аудиты и усложняется процесс выявления ошибок в системах на основе их аудита. Однако, во время исследования литературы, не было найдено общего алгоритма интерпретации результатов аудитов, который может быть использован для работы с различными системами. Поэтому в данной статье рассмотрена задача интерпретации результатов аудитов на примере технических аудитов сайтов. Предложен алгоритм решения данной проблемы с помощью методов машинного обучения.

Ключевые слова: машинное обучение, аудит программного обеспечения, анализ данных, нейронные сети, глубокое обучение.

Y. V. Trochun Way of Audit Results Interpretation / National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine, Kyiv

Software audits are a great way to test and keep your system fully functional. But given the ever-increasing size of both systems and the amount of data that passes through systems, the problem of keeping all of their parts in good condition is very important, and software audits help solve this problem. As systems grow, the amount of data produced by audits increases and the process of detecting errors in systems based on their audit becomes more complicated. However, during the literature study, no general algorithm for interpreting audit results was found that could be used to work with different systems. Therefore, this article discusses the problem of interpreting the results of audits on the example of technical audits of websites. Proposed an algorithm for solving this problem using machine learning techniques.

Key words: machine learning, software audit, data analysis, neural networks, deep learning.

Вступ. В умовах бурхливого розвитку інформаційних систем та грандіозного збільшення об'ємів даних, що проходять через системи обробки даних, особливо важливим стає питання стабільності та точності роботи систем масового обслуговування, адже навіть найменші помилки в їх роботі можуть мати дуже великий негативний вплив на якість продукту чи послуги, що отримує користувач а як наслідок — сильно вплинути на утримання аудиторії користувачів та відповідно на дохідність бізнесу. Один з розповсюджених методів контролю стабільної роботи та виявлення помилок в системах — це їх регулярні аудити. Аудити дозволяють збирати велику кількість даних з систем, але постає питання в інтерпретації зібраних даних та аналізі результатів. У більшості випадків, аналіз проводиться в неавтоматизованому або напівавтоматизованому режимі, що у більшості випадків зводиться до попередньої обробки даних перед проведенням експертного аналізу. Це значно збільшує вартість проведення регулярних аудитів, потребує експертів високої кваліфікації для отримання якісних результатів та допускає можливість виникнення людської помилки. Тому виникає проблема проведення автоматизованого аналізу результатів аудитів систем.

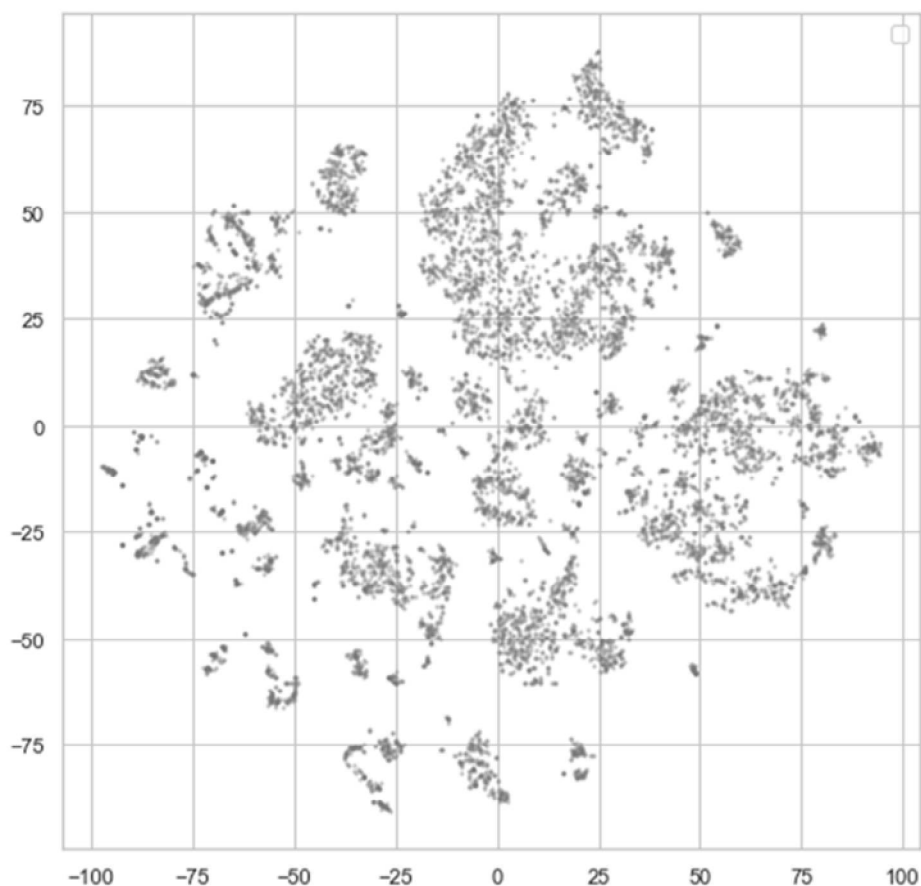
Мета статті. Метою цієї роботи є побудова та обґрунтування алгоритму автоматизованої інтерпретації результатів проведення аудитів програмного забезпечення на прикладі технічних аудитів веб-сайтів.

Виклад основного матеріалу. Задача аналізу результатів аудитів у більшій мірі відноситься до категорії навчання без учителя. Оскільки наявні наступні вимоги та обмеження:

- Дані історичних аудитів, що доступні для аналізу та для підготовки мережі не розмічені, тобто дані аномальних сторінок не позначені як аномальні.

- Об'єм тренувальних даних доволі великий — дані близько половини мільйона сторінок знайдених на близько десятка сайтів. Такий об'єм даних не дозволяє розмітити їх вручну для всього набору.
- Тренувальні дані зібрані з близько десятка різних сайтів, тому навіть вручну визначити аномальні дані доволі важко, адже у кожного користувачького сайту своя специфіка імплементації та роботи.

Отже є можливість в ручному режимі розмітити лише відносно невелику частину доступного набору даних, але аж ніяк не весь набір тренувальних даних. Тому розмічену частину даних варто використовувати виключно для верифікації та аналізу результатів роботи побудованої та вже навченої моделі.

Рисунок 1. T-SNE візуалізація частити тренувального набору даних

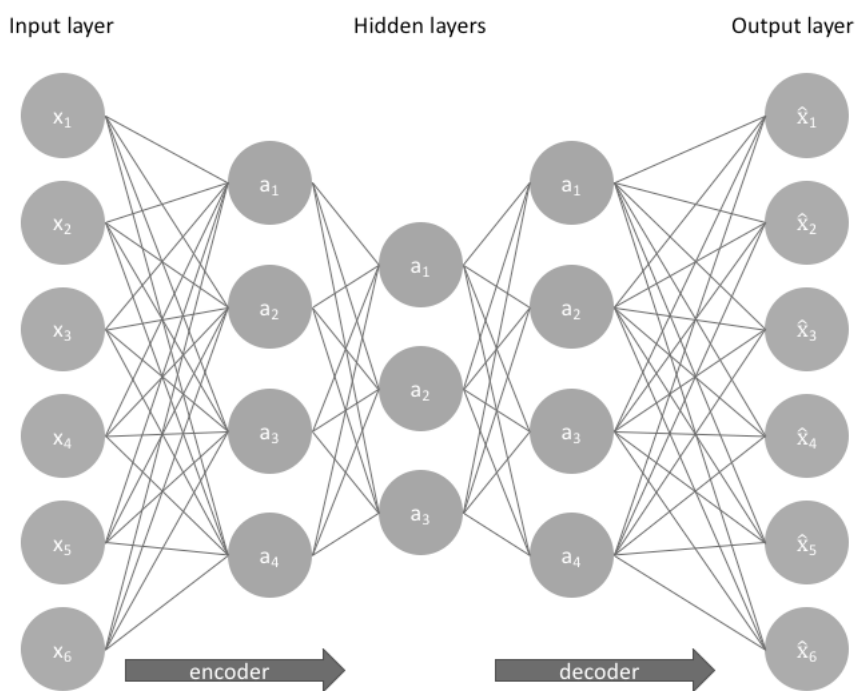
На рисунку 1 наведений T-SNE (t-distributed stochastic neighbor

embedding) [1] графік частини тренувального набору даних, що відноситься до аудиту одного веб-сайту. З рисунку видно, що на наборі даних можна виділити близько 15-ти окремих кластерів, та певну кількість точок, що знаходяться поза межами будь-якого кластеру. Такі точки з високою ймовірністю є аномальними сторінками, оскільки дані сторінки не відповідають загальним шаблонам, що їм відповідають інші сторінки. В загальному випадку, кожен окремий кластер на T-SNE графіку відповідає окремій групі подібних сторінок на сайті. Проте є і винятки — деякі одиничні сторінки, що не схожі на більшість інших не є дійсно аномальними, оскільки трапляються виключення з правил. Гарним прикладом є унікальні сторінки сайту: стартові сторінки, сторінка корзини на сайтах інтернет-магазинів. Це приклади одиничних сторінок, які не є автоматично згенерованими. Якщо вважати такі сторінки аномальними — це доволі груба помилка, адже користувачу, що проводить регулярні аудити свого веб сайту потрібно буде кожного разу в ручному режимі відділяти подібні негативно-позитивні результати, що значно знижує цінність автоматизації інтерпретації результатів.

Через вищезгадану проблему, а також через те, що у кожній окремої системи наявна різна кількість сформованих груп сторінок, використання алгоритмів виявлення аномалій на основі кластерного аналізу [2] таких як DBSCAN [3] не є найкращим підходом до розв'язання поставленої задачі, оскільки дані алгоритми потребують або вказання очікуваної кількості кластерів, або ж вони ігнорують точки, що не відносяться до якогось певного кластеру, що є неприпустимо зважаючи на обмеження задачі.

Іншим підходом до виявлення аномалій є використання нейронних мереж. Одна з найбільш поширених архітектур нейронних мереж для виявлення аномалій з навчанням без учителя — мережі автоенкодера [4]. Розглянемо структуру мережі автоенкодера.

Рисунок 2. Приклад мережі автоенкодера

На рисунку 2 зображено приклад стандартної архітектури глибокої нейронної мережі автоенкодера. Кількість метрик, що збираються з сторінок систем, на яких проводяться аудити — 26. Тому вхідний та вихідний шар нейронної мережі має містити саме 26 нейронів. Також є сенс у внесенні незначного шуму у дані, що допомагає при кожній ітерації по тренувальному наборі даних подавати в мережу трішки різні дані для кожної з сторінок, що допомагає мережі краще узагальнити дані та вивчати не конкретні значення, а шаблони, яким відповідають дані. Це досягається за рахунок того, що значення кожної з метрик сторінки кожного разу, коли поступає на вхід нейронної мережі, має незначні відхилення від оригінального значення. Для досягнення цього ефекту, другий шар мережі має складатись з 26 нейронів, що зашумлюють дані у межах 5%. Тобто до кожного значення конкретної метрики буде випадковим чином додано випадкове значення в межах $[-x * 0.05; x * 0.05]$, де x — значення конкретної метрики. Перший та другий шар нейронної мережі не повинні бути повністю зв'язні з огляду на те, що роль другого шару мережі — зашумлення даних, тому кількість зв'язків

першого шару та другого — 26 зв'язків, оскільки кожен нейрон вхідного рівня пов'язаний лише з одним нейроном другого рівня, а кожен нейрон другого рівня пов'язаний лише з одним нейроном першого рівня. Ці зв'язки не повинні бути оновлені в процесі тренування, оскільки все, що вони роблять — доставляють дані в наступний рівень та не повинні ніяк модифікувати дані та повинні бути мати значення рівне 1.

Після штучного зашумлення, дані потрапляють в першу частину мережі, що піддається тренуванню — шифрувальник (encoder). Шифрувальник складається з трьох повністю сполучених шарів по 20, 15 та 10 нейронів відповідно. Після шифрувальника йде один шар “коду” (code), що складається з 3 нейронів. Після коду знаходяться 3 шари дешифрувальника (decoder), що дзеркалять шифрувальник — три повністю сполучені шари: 10 нейронів, 15 нейронів, 20 нейронів. І останній шар — шар виводу, що теж має 26 нейронів, як і вхідний шар, оскільки кількість вхідних параметрів, що доступні про сторінку — теж 26.

Оскільки у шарі коду знаходиться значно менша кількість нейронів, ніж кількість вхідних параметрів, мережа змушена навчатись шифрувати та відтворювати з “шифру” вхідні параметри, вона не може просто завчити всі тренувальні дані, вона змушена знаходити шаблони у тренувальних даних та відтворювати оригінал з знайдених шаблонів. За рівнем успішності відтворення дешифрувальником вхідних даних можна визначити рівень аномальності вхідних даних. Метрики сторінок, схожі до яких були присутні в тренувальному наборі даних, мережа буде відтворювати доволі точно, оскільки вона зможе знайти у вхідних даних шаблони, які були присутні на сторінках в тренувальному наборі даних. А для нетипових сторінок, для яких мережа не зможе знайти шаблону з сторінок тренувального набору даних, рівень точності відтворення буде відносно низьким. Тому чим більша різниця між вхідними даними та відтвореними — тим більш аномальною є сторінка.

Результат роботи нейронної мережі автоенкодера — відтворені вхідні дані. У даному випадку — відтворені дані сторінки. Під час тренування мережа навчається відтворювати сторінки з тренувального набору даних, вивчає певні залежності між різними метриками сторінок з тренувальних аудитів. Тому при використанні натренованої мережі на даних нового аудиту, сторінки, що схожі на ті, що були присутні в тренувальному наборі даних відтворюються добре та мають низьке значення функції втрат. Аномальні ж сторінки відтворюються значно гірше, адже вони не відповідають шаблонам та співвідношенням, що були знайдені мережею на тренувальних даних, та які вона навчилася знаходити та відтворювати. Тому аномальні сторінки матимуть значно більші значення функції втрат ніж звичайні. Зважаючи на це, знаючи значення функції втрат на останніх ітераціях навчання мережі, можна визначити певне порогове значення. І всі сторінки, значення функції втрат для яких перевищують дане порогове значення, можна вважати аномальними. Це порогове значення по своїй суті є одним з гіперпараметрів побудованої моделі та може корегуватись залежно від бажаної точності та бажаного максимального числа аномальних даних, що можуть бути повідомлені користувачам, що запускали аудити та які є зацікавленими в їх результатах. Дане порогове значення має бути пораховане один раз для кожної з нейронних мереж. Один з способів визначення даного порогового значення — домноження середнього значення функції втрат на останній значимій ітерації навчання мережі на певний коефіцієнт, що має бути визначений експериментально та може бути конфігурований відповідно до відгуків та побажань користувачів. Для першої ітерації даного алгоритму, було встановлено значення даного коефіцієнту, що дорівнює 3.5.

Висновки. В даній роботі було розглянуто спосіб інтерпретації результатів технічних аудитів веб-сайтів, що базується на використанні

нейронних мереж для винесення рішення про аномальність сторінки. Розроблений алгоритм використовує глибоку нейронну мережу автоенкодер для відтворення метрик сторінок веб-сайту на якому проходить аудит. Нейронна мережа складається з 10 шарів. Навчання мережі відбувається на сторінках з попередніх аудитів веб-сайтів, таким чином мережа знаходить та вивчає шаблони та закони, яким підкоряються різні групи сторінок веб-сайту. Навчена мережа перевіряє сторінки нових аудитів веб-сайту на відповідність вивченим шаблонам. Сторінки, що мають високий рівень схожості з сторінками з попередніх аудитів, відтворюються нейронною мережею дуже добре, проте сторінки, що є аномальними та не схожими на сторінки з тренувального набору даних, відтворюються з низькою точністю, тому значення функції втрат для них буде доволі високе. Також було обрано порогове значення, при перевищенні якого функцією втрат сторінка буде вважатись аномальною.

Розроблена модель має точність відтворення вхідних даних близько 92% та знаходить близько 80% аномальних сторінок з тестового набору даних. 20% аномальних даних було пропущено у зв'язку з тим, що тренувальний набір даних теж містив аномальні сторінки, що дещо знижує ефективність роботи алгоритму. Проте з часом, при наступних ітераціях перетренування алгоритму, його точність буде поступово рости у зв'язку з тим, що тренувальний набір даних буде все більше і більше очищуватись від аномалій знайдених моделлю. Я вважаю, що це зможе довести точність виявлення аномалій до значень близьких до 90%.

Зважаючи на отримані результати, точність роботи розробленого алгоритму є задовільною та алгоритм може бути використаний для виконання автоматичного аналізу результатів технічних аудитів веб-сайтів. Що може зменшити час, що витрачається на проведення аналізу результатів експертами, що в свою чергу знижує вартість проведення регулярних технічних аудитів та зменшує час, що затрачується на їх

проведення.

Література:

1. T-distributed stochastic neighbor embedding.
<https://en.wikipedia.org/wiki/T-distributed_stochastic_neighbor_embedding>
(2021, квітень, 21).
2. Cluster analysis <https://en.wikipedia.org/wiki/Cluster_analysis> (2021,
травень, 4).
3. DBSCAN Clustering Algorithm in Machine Learning
<<https://www.kdnuggets.com/2020/04/dbscan-clustering-algorithm-machine-learning.html>> (2020, квітень).
4. Introduction to autoencoders
<<https://www.jeremyjordan.me/autoencoders/>> (2018, березень, 19).

References:

1. T-distributed stochastic neighbor embedding. Retrieved from
https://en.wikipedia.org/wiki/T-distributed_stochastic_neighbor_embedding [in
English]. (2021, April, 21).
2. Cluster analysis. Retrieved from
https://en.wikipedia.org/wiki/Cluster_analysis [in English]. (2021, May, 4).
3. DBSCAN Clustering Algorithm in Machine Learning. Retrieved from
<https://www.kdnuggets.com/2020/04/dbscan-clustering-algorithm-machine-learning.html> [in English]. (2020, April).
4. Introduction to autoencoders. Retrieved from
<https://www.jeremyjordan.me/autoencoders/> [in English]. (2018, March, 19).

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

УДК 159.921

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ

кандидат психологічних наук, Москаленко О. В.

<https://orcid.org/0000-0001-6191-2490>

e-mail: Olgets@ukr.net

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна, Київ

В статті розглянуто поняття «психологічна зрілість особистості» та висвітлено провідні підходи до розуміння даного феномену, його структурних елементів та їх показників. Визначено, що психологічна зрілість є багатокomпонентним конструктом, що виявляється на різних рівнях взаємодії особистості та складається з соціально-психологічних та індивідуально-особистісних характеристик. Психологічна зрілість виражається через зрілість особистісну, соціальну, емоційну та інтелектуальну. Рівень розвитку зазначених елементів виявляється через ряд показників, таких як прагнення особистості до самоактуалізації, особливості процесу формування Я-концепції та рельєфність «Я» - ядра особистості, сформованість ціннісної ієрархії та смисложиттєвих орієнтацій, особливості ставлення та взаємодії з соціальним оточенням тощо.

Ключові слова: психологічна зрілість особистості, самоактуалізація, розвиток особистості, «Я»-концепція, соціальна зрілість, емоційна зрілість, особистісна зрілість, інтелектуальна зрілість, критерії психологічної зрілості.

O. Moskalenko, PhD of Psychology Sciences, To the problem of research of psychological maturity of personality / National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine, Kyiv.

The article considers the concept of "psychological maturity of the individual" and highlights the leading approaches to understanding this phenomenon, its structural elements and their indicators. It is determined that psychological maturity is a multicomponent construct that manifests itself at different levels of personality interaction and consists of socio-psychological and individual-personal characteristics. Psychological maturity is expressed through personal, social, emotional and intellectual maturity. The level of development of these elements is manifested through a number of indicators, such as the individual's desire for self-actualization, the peculiarities of the process of forming the self-concept and the relief of the "Me" - the core of personality, the formation of value hierarchy and meaning orientations, attitudes and interactions with the social environment.

Key words: psychological maturity of personality, self-actualization, personality development, "Me" -concept, social maturity, emotional maturity, personal maturity, intellectual maturity, criteria of psychological maturity.

Вступ. Дослідження проблеми психологічної зрілості сучасної особистості обумовлене стрімкими змінами, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людини. Зміна формату навчання та роботи пов'язаних з всесвітньою пандемією, пріоритетність цифрових засобів комунікації під час міжособистісної взаємодії, обмеженість соціальних контактів, тобто нові умови існування стали поштовхом для пошуку та актуалізації власних психологічних ресурсів та можливостей кожної особистості з метою адаптації до реалій життя. Зрілість особистості є багатоаспектним явищем, що виявляється в особливостях ставлення до себе, свого «Я», установках щодо міжособистісної взаємодії з

оточуючими, ставленні власного особистого та професійного життя та його результатів. Таким чином, психологічна зрілість є багатовимірним конструктом, що складається з ряду соціально-психологічних та індивідуально-особистісних характеристик.

Дослідження проблеми психологічної зрілості особистості здійснено науковцями в рамках різноманітних напрямків психології, таких як гуманістична психологія, психології розвитку, психологія особистості, акмеологія тощо. Феномен зрілості особистості вивчали К. Роджерс, А. Маслоу, Г.Олпорт, Б. Ананьєв, Е. Еріксон, Г. Крайг, Дж. Ловінгер, О.Бодальов, А. Деркач, А. Реан, К. Абульханова, Т. Березіна, Л. Анциферова, Д. Леонтьєв, Б. Братусь, О. Асмолов, В.М'ясищев, С. Максименко А. Журавльов та ін. [10].

Формулювання мети та завдання статті. Дослідити сутність феномену психологічної зрілості особистості, її структуру та показники.

Виклад основного матеріалу. Психологічна зрілість особистості в рамках гуманістичної психології розглядається як показник особистісного розвитку. Так, в теорії А. Маслоу зрілість особистості безпосередньо залежить від рівня самоактуалізації, тобто здатності досягнути та задовольнити усі щаблі піраміди потреб. «У випадку, коли людина внутрішньо відчуває себе вільною і за необхідності прислухається до себе, повністю довіряє собі і відображає те, що відбувається в її внутрішньому світі, тоді її прагнення до верхнього ступеня - самоактуалізації реалізується в повну силу, тобто людина досягає більшої зрілості» [8]. Прагнення досягти найвищого рівня піраміди сприяє розвитку особистісних якостей, що характеризують психологічно зрілу особистість, а саме: реалістичність, тобто здатність адекватно сприймати оточуючий світ і себе в ньому, безпосередність, вміння концентруватися на проблемі, автономність та самодостатність, відкритість до нових переживань та нового досвіду, повага до інших,

співчуття, здатність встановлювати глибокі але вибіркові стосунки з іншими, моральну переконаність, почуття гумору, креативність тощо [4].

Сутність психологічної зрілості, на думку К. Роджерса розкривається через процес формування Я-концепції особистості. В процесі власної життєдіяльності особистість набуває унікального, неповторного досвіду, засвоює певні моделі та правила поведінки, сприймає та оцінює себе крізь призму своїх вчинків та поглядів оточуючих, формує перспективні образи себе. Тобто, психологічна зрілість, як і Я-концепція є динамічною, гнучкою характеристикою, яка залежить від сприйняття і розуміння особистістю самої себе та залежить від власного досвіду, подій сьогодення і планів на майбутнє. Рівень психологічної зрілості залежить від визначеності, сформованості та рельєфності фундаментального «Я» - ядра особистості. Така особистість характеризується рядом якостей, що відображають її ставлення до себе та до інших [10]. Зріла особистість – це «повноцінно функціонуюча особистість», яка відкрита досвіду, рухається до повного усвідомлення себе і свого внутрішнього світу. Отже, психологічна зрілість особистості також розглядається як процес.

Динамічність процесу психологічної зрілості особистості розкрито в роботах Г.Олпорта, який стверджує, що дозрівання людини – це безперервний рух, який триває протягом усього життя людини і не залежить від хронологічних показників. Психологічно зрілих особистостей, на думку Г.Олпорта, можна виокремити за наявністю у них певних якостей. По-перше, це розширені межі «Я», які передбачають усвідомлення та прийняття себе, своїх інтересів, потреб, можливостей, включення в різноманітні значимі для неї сфери життя. По-друге, це здатність до щирих, теплих соціальних взаємин, що включає як дружньо-інтимний аспект, так і здатність до співчуття – тобто терпимість до відмінностей між собою та іншими, виявлення

поваги спільності. По-третє, це емоційна стабільність, що виявляється у самовладанні та самоконтролі. По-четверте – реалістичне сприймання, досвід та домагання. Зріла особистість бачить світ і речі в ньому такими, які вони є насправді, а не викривленими крізь призму власних бажань та фантазій. П'ятою рисою зрілої особистості є здатність до самопізнання, тобто чітке уявлення про свої чесноти та недоліки та розвинене почуття гумору, що допомагає запобігти самовихвалюванню. Шостою рисою є цілісна життєва філософія, що ґрунтується на здатності бачити завершену картину світу, завдяки вмінню чітко та систематично визначати значущі моменти в особистому житті. Кожна людина має більш менш впорядковану систему цінностей і чим краще дана система структурована, чим виразніше особистість бачить життєві пріоритети, тим легше їй буде організувати свій життєвий простір і цілеспрямовано рухатися до головної мети [9].

Характеристики зрілої особистості, які в узагальненому вигляді співзвучні з вище зазначеними позиціями науковців, визначила Г. Сухобська, а саме: відповідальність, що відображає вміння використовувати набутий протягом життя досвід для побудови конструктивних взаємостосунків з оточуючими людьми, здатність до активного життя в суспільстві, ефективне використання своїх знань і здібностей та турбота про оточуючих людей [12].

Психологічну зрілість як результат розвитку особистості розглядав творець епігенетичної концепції життєвого шляху Е Еріксон. Тобто, на кожному віковому етапі існують певні умови, тобто оптимальні періоди, що сприяють формуванню певних характеристик психологічної зрілості. Центральним компонентом психологічної зрілості, на думку вченого, є почуття ідентичності, сприятливим періодом для формування якого є підлітковий і ранній юнацький вік. Тобто, відповідь на питання «Хто Я?» є початковою і найважливішою ланкою для кожної особистості,

ключовим компонентом психологічної зрілості. Подальший розвиток особистості передбачає зміцнення ідентичності та формування таких рис як здатність до зближення з іншими не порушуючи власної автономності, цілеспрямованість та результативність та інтегративність. Саме інтегративність є кінцевою ланкою психологічної зрілості, що полягає у здатності об'єднати всі складові психологічної зрілості особистості [4].

Сутність етапів розвитку особистості визначив С. Максименко. Перший рівень характеризується відсутністю рефлексії власного внутрішнього світу, який лише формується. На цьому рівні особистісні якості створюються в процесі подолання труднощів у досягненні власних цілей, на другому рівні розвитку особистість формує власне оточення, передбачає наслідки і планує події, обирає друзів тощо, на третьому рівні особистість стає суб'єктом власного життєвого шляху, який вона сама обирає, а також – суб'єктом розвитку свого власного внутрішнього світу, тобто формує власне «Я» [7]. Отже, процес розвитку особистості може бути представлений як поступове оволодіння власним внутрішнім світом, а саме: на першому рівні духовне Я вчиться контролювати активність біологічного Я, на другому рівні – бере під контроль прояви соціального Я, а на третьому (вищому) рівні – формує сама себе та виконує функції інтегруючого фактора в середині триади [2].

Важливу роль в процесі розвитку психологічної зрілості відіграє активність особистості. Так, на думку К. Абульханової та Т. Березіної, для кожної особистості існує певний ритм життя, оптимальний для неї, часові потенціали, що створюють основу для наростаючої здатності особистості опанувати своїми природними психічними можливостями й особливостями, перетворювати їх у ресурси своєї активності, з наступним використанням або свідомим застосуванням своєї активності як ресурсу самовираження, самореалізації у формах життя, діяльності,

спілкування. Чим більш зрілим і гармонічним є ряд цих перетворень, здійснюваних особистістю, тим більше зрілою вона стає [1].

Отже, поява психологічних новоутворень, розвиток та зміна спрямованості особистості відбувається за рахунок досягнення певного рівня зрілості. На думку, А.Журавльова, «фактично всі соціально-психологічні об'єкти можуть характеризуватися тим чи іншим рівнем зрілості». Критеріями соціальної зрілості, є оцінка особистісних якостей, співвіднесення себе з іншими, визначення властивостей спрямованості особистості по відношенню до інших людей, до рідних і знайомих в соціальному оточенні, спрямованості особистості на себе [5].

Більшість дослідників, трактуючи сутність різних видів зрілості, концентрують свою увагу не лише на тісному зв'язку соціального і психологічного розвитку особистості, а й на їх фактичній інтеграції, що в дозволяє розглядати зрілість як психосоціальний феномен.

Таким чином, спираючись на погляди науковців можна стверджувати, що психологічна зрілість особистості є процесом і результатом розвитку особистості, становлення її внутрішнього світу, яке неможливе без соціальної взаємодії на кожному етапі її формування. Особливості сприймання особистістю себе, своїх можливостей та перспектив, ставлення до інших, що залежить від рівня розвитку когнітивних та емоційних процесів є невід'ємними елементами, від яких залежить процес психологічної зрілості особистості та рівень зрілості, якого людина може досягти.

Ми цілком підтримуємо думку Н. Антонової та Л. Рибачук [2], які визначають, що структурними компонентами психологічної зрілості є: особистісна зрілість

- інтелектуальна зрілість
- емоційна зрілість
- соціальна зрілість

Особистісна зрілість, на думку О. Штепи, існує «у вигляді онтологічного ядра особистості, важливого для его-ідентичності. Вона є одночасно критерієм особистісного зростання та виявом особистісного потенціалу людини» [14]. Тобто, особистісна зрілість включає сукупність психологічних властивостей, що є провідними для прийняття себе, самовизначення, автономності та відкритості до формування нового досвіду спираючись на власні особистісні характеристики. Особистісна зрілість є динамічним процесом, який передбачає, як наголошує, Л. Анциферова накопичення людиною певних ознак, які постійно трансформуються та ускладнюються [3] , а саме:

- розвиток та вихід за межі наявної ситуації;
- самоідентифікація, саморозкриття та екстраполяція себе в майбутнє;
- конкретизація способу власного особистісного існування;
- збагачення свого ціннісно-сміслового простору, шляхом пізнання інших;
- нарощування рівнів психічного життя, формування ієрархічних властивостей психічної організації;
- планування власного розвитку;
- формування особистості як самоорганізація і типізація ставлення до себе та інших;
- розвиток мотивації, шляхом усвідомлення сенсу життя;
- підтримка постійної незавершеності, зв'язку з новими видами діяльності;
- відкриття шляхів і здатностей до самоперетворення;
- підвищення гнучкості та легкості під час переходу із одного організаційного рівня на інший – більш прогресивний та здоровий;
- зростання власного особистісного простору.

Отже, важливою ознакою особистісної зрілості є здатність до самопізнання [11].

Інтелектуальна зрілість особистості полягає у здатності та готовності до використання набутих знань у предметній діяльності, до логічного мислення, до рефлексії і творчості [2]. Провідними ознаками інтелектуальної зрілості є характеристики когнітивної сфери, рівень її розвитку, наявний потенціал та успішність особистості в різних видах діяльності.

Емоційна зрілість характеризується сукупністю психологічних властивостей особистості, що забезпечують можливості ідентифікувати та контролювати власні емоції та емоційні стани оточуючих. Як зазначили О. Кочарян та М. Півень, емоційну зрілість можна розглядати, як версію емоційного інтелекту особистості, який включає такі компоненти як ідентифікація емоцій; емоційне сприяння мисленню; розуміння емоцій; керування емоціями. Звичайно, зазначені показники емоційного інтелекту не повністю відображають емоційну зрілість особистості, проте висвітлюють вагомі її показники, поряд емоційної гнучкості, емпатії, компетентності у сфері емоцій [6]. Основними критеріями емоційної зрілості особистості є:

- здатність усвідомлювати та розуміти власні та чужі емоції;
- здатність висловлювати емоційні переживання;
- здатність адекватно демонструвати і виражати емоції, почуття в різних соціальних ситуаціях, зважаючи на норми вираження емоцій в конкретних життєвих ситуаціях та власний емоційний стан;
- здатність приймати власні емоції та бути відповідальним за них;
- здатність природно, спонтанно виражати пережиті емоції в міміці, жестах, інтонації тощо.

Соціальна зрілість відображає сукупність психологічних властивостей особистості, що дають змогу ефективно взаємодіяти з

іншими особистостями в системі міжособистісних відносин [2]. Соціальна зрілість передбачає відповідність самопрезентації та поведінки людини вимогам та очікуванням суспільства, відповідальне виконання нею соціальних ролей, під яким розуміється дотримання певного сценарію виконання кожної ролі [13].

Соціальну зрілість деякі дослідники розглядають як результат соціального розвитку особистості, її успішного пристосування до соціуму, тому її можна виразити через коефіцієнт соціального інтелекту, який свідчить про рівень адаптованості людини до навколишнього соціального середовища.

Критеріями соціальної зрілості є: активність, рефлексія, відповідальність, самостійність, вміння конструктивно взаємодіяти з навколишнім середовищем. [15]. Соціально зріла особистість демонструє такі якості:

- здатність зрозуміло, чітко і ясно висловлювати свої думки, наміри і бажання;
- здатність приймати себе, як частину суспільства і одночасно диференціювати себе і інших;
- шанобливе та толерантне ставлення до інших людей в суспільстві;
- здатність розглядати відмінності між собою та іншими не як загрозу, а як можливість отримання нової інформації;
- здатність об'єктивно сприймати оточуючих;
- здатність бути відповідальним за свої думки, поведінку, діяльність;
- володіння розвиненими комунікативними навичками, що полегшують взаємодію з іншими у суспільстві.

Висновки. Таким чином, психологічну зрілість особистості необхідно розглядати як багаторівневе, багатокомпонентне утворення, рівень розвитку якого залежить від ряду важливих факторів та етапів життя людини. Вона виявляється у сфері самосвідомості, соціальної взаємодії,

професійної реалізації тощо. Психологічна зрілість є інтегрованим феноменом, структуру якого складають особистісна, емоційна, інтелектуальна та соціальна зрілість. Кожен з цих компонентів має свої показники, а їх фіксація дає можливість визначити певний рівень психологічної зрілості особистості.

Література:

1. Абульханова К.А., Березина Т.Н. (2001) Время личности и время жизни. СПб, Алетейя, 304 с.
2. Антонова, Н., Рибачук, Л. (2019). Психологічна зрілість як основа готовності до професійної діяльності психолога // Проблеми сучасної психології, (7). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-7.%p>
3. Анциферова Л. И. (1981) К психологи личности как развивающейся системе. Психология формирования и развития личности. Под. ред. Л.И.Анциферовой, М., С.3-33.
4. Балык А. С., Цыбуленко О. П. (2016) Психологическая зрелость личности: теоретические концепции и подходы. Общество: социология, психология, педагогика. № 12. С.124–125.
5. Журавлев А.Л. (2007) Социально-психологическая зрелость: обоснование понятия. Психологический журнал. 2007. № 2. С. 44-54
6. Кочарян О. С., Півень М. А. Емоційна зрілість особистості: дослідження феномену. Збірник наукових праць. Психологічні науки. Том 2. Випуск 9. С. 140-144. file:///C:/Users/Note/AppData/Local/Temp/Nvmdups_2012_2_9_29.pdf
7. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості. К.: Вид-во ТОВ "КММ", 2007. 296 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб., 2014. 352с.
9. Олпорт Г. Становление личности: избранные труды. М.: Смысл, 2002. 462 с.

10. Психология развития и возрастная психология: учебник и практикум для прикладного бакалавриата (2018) 2-е изд., испр. Москва : Издательство Юрайт, 413 с.
URL:https://studme.org/191182/psihologiya/psihologiya_razvitiya_i_vozrastna_ya_psihologiya (дата звернення: 13.05.2021).
11. Реан А.А. (2000) Акмеология личности // Психологический журнал, Т. 21, № 3. С. 88–95.
12. Сухобская Г.С. (2004) Понятие "зрелость социально-психологического развития человека" в контексте андрагогики. Психология обучения. № 4. С. 17-20
13. Штепа О. (2005) Феномен особистісної зрілості. Соціальна психологія. №1, С.62-77.
14. Штепа О.С. (2004) Пропrium зрілої особистості. Практична психологія та соціальна робота, № 2. С. 26–35.
15. Соціальна зрілість і соціальний інфантилізм особистості в соціонічному аспекті. Редим доступу: <http://socionics.lite-web.net/>.

References:

1. Abulhanova K.A., Berezina T.N. (2001) Vremya lichnosti i vremya zhizni. SPb, Aleteyya, 304. [in Russian].
2. Antonova, N., Rybachuk, L. (2019). Psykholohichna zrilist yak osnova hotovnosti do profesiinoi diialnosti psykholoha // Problemy suchasnoi psykholohii, (7). Retrieved from: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-7.%p> [in Ukrainian].
3. Antsiferova L. I. (1981) K psihologi lichnosti kak razvivayuscheysya sisteme. *Psihologiya formirovaniya i razvitiya lichnosti*, M., 3-33. [in Russian].
4. Balyik A. S., Tsyibulenko O. P. (2016) Psihologicheskaya zrelost lichnosti: teoreticheskie kontseptsii i podhodyi. *Obschestvo: sotsiologiya, psihologiya, pedagogika*. 12, 124–125. [in Russian].

5. Zhuravlev A.L. (2007) Sotsialno-psihologicheskaya zrelost: obosnovanie ponyatiya. *Psihologicheskiiy zhurnal*. 2, 44-54. [in Russian].
6. Kocharian O. S., Piven M. A. (2012) Emotsiina zrilist osobystosti: doslidzhennia fenomenu . *Zbirnyk naukovykh prats. Psykholohichni nauky*. T. 2, no 9, 140- 144. Retrieved from: file:///C:/Users/Note/AppData/Local/Temp/Nvmdups_2012_2_9_29.pdf [in Ukrainian].
7. Maksymenko S.D., Maksymenko K.S., Papucha M.V. (2007) *Psykhologhiia osobystosti*. K. TOV "KMM", 296. [in Ukrainian].
8. Maslou A. (2014) *Motivatsiya i lichnost*. SPb., 352 [in Russian].
9. Olport G. (2002) *Stanovlenie lichnosti: izbrannyye trudyi*. M.: Smyisl, 462 [in Russian].
10. *Psihologiya razvitiya i vozrastnaya psihologiya: uchebnik i praktikum dlya prikladnogo bakalavriata* (2018) 2-e izd., Moskva, Izdatelstvo Yurayt, 413 [in Russian]. Retrieved from: https://studme.org/191182/psihologiya/psihologiya_razvitiya_i_vozrastnaya_psihologiya
11. Rean A.A. (2000) Akmeologiya lichnosti. *Psihologicheskiiy zhurnal*, t. 21, 3, 88–95 [in Russian].
12. Suhobskaya G.S. (2004) Ponyatie "zrelost sotsialno-psihologicheskogo razvitiya cheloveka" v kontekste andragogiki. *Psihologiya obucheniya*. 4, 17-20 [in Russian].
13. Shtepa O. (2005) Fenomen osobystisnoi zrilosti. *Sotsialna psykholohiia*. 1, 62-77. [in Ukrainian].
14. Shtepa O. (2004) Proprium zriloi osobystosti. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robotu*, 2, 26–35. [in Ukrainian].
15. Sotsialna zrilist i sotsialnyi infantylyzm osobystosti v sotsionichnomu aspekti. Retrieved from: <http://socionics.lite-web.net/>.

УДК 159.9: 81'23

ЕМОЦІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТУ КАЗКИ ЧИТАЧАМИ-ПІДЛІТКАМИ

кандидат філологічних наук, доцент, Сапригіна Н. В.

<https://orcid.org/0000-0001-7302-0959>

e-mail: ninavadimovna@ukr.net

студентка, Трачук К. І.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна,
Одеса

Емоційний стан школярів 7 класу перед читанням казки перевірявся тестом тривожності (Р. Темпл, М. Дорки, В.Амен); розглядалась самооцінка емоцій підлітків на початку, в середині та в кінці читання. Дані про емоції підлітків оброблялись за допомогою аналізу вмісту, методу рецензування та масштабування. У випробовуваних тривожний стан середнього та високого рівня, їх емоції до читання казки були негативними. Ми виділили групи творчих читачів, активних, пасивних та нечитаючих. Тільки творчі читачі змогли зрозуміти підтекст казки. В кінці читання емоції змінилися на позитивні. У групі дорослих експертів на початку читання емоції були позитивними, наприкінці - більш інтенсивними позитивними. Таким чином, ідея про те, що художня література здатна викликати позитивні емоції у читачів, підтверджується.

Ключові слова: психолінгвістика, розуміння, рівні читачів, підтекст, негативні емоції, позитивні емоції, тривога, контент-аналіз, шкалювання.

кандидат филологических наук, доцент, Сапрыгина Н. В.; студентка, Трачук К. И., Эмоциональное восприятие текста сказки читателями-подростками / Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Украина, Одесса

Эмоциональное состояние школьников 7 класса перед чтением сказки проверялся тестом тревожности (Р. Тэммл, М. Дорки, В. Амен) рассматривалась самооценка эмоций подростков в начале, в середине и в конце чтения. Данные об эмоциях подростков обрабатывались с помощью анализа содержания, метода рецензирования и масштабирования. У испытуемых тревожное состояние среднего и высокого уровня, их эмоции к чтению сказки были отрицательными. Мы выделили группы творческих читателей, активных, пассивных и нечитающих. Только творческие читатели смогли понять подтекст сказки. В конце чтения эмоции изменились на позитивные. В группе взрослых экспертов в начале чтения эмоции были положительными, в конце - более интенсивными положительными. Таким образом, идея о том, что художественная литература способна вызвать положительные эмоции у читателей, подтверждается.

Ключевые слова: психолингвистика, понимание, уровни читателей, подтекст, отрицательные эмоции, положительные эмоции, тревога, контент-анализ, шкалирование.

N. V. Saprygina, PhD in Philological Sciences, Associate Professor; K. I. Trachuk, Emotional perception of fairy tale text by teenage readers / Odessa Mechnikov National University, Ukraine, Odessa

The emotional state of 7th grade schoolchildren before reading a fairy tale was tested by the test of anxiety (R. Temml, M. Dorky, V. Umen); self-assessment of teenagers' emotions at the beginning, in the middle and at the end of reading was considered. Data on teenagers' emotions were processed by content analysis, peer review method, and scaling. The subjects have a state of anxiety of medium and high levels, their emotions before reading the fairy tale were negative. We have identified groups of creative readers, active, passive and non-readers. Only creative readers

were able to understand the subtext of the tale. At the end of the reading, emotions changed to positive ones. In the group of adult experts, at the beginning of reading, emotions were positive, at the end - more intense positive. Thus, the idea that fiction is capable of generating positive emotions in readers is confirmed.

Key words: psycholinguistics, understanding, levels of readers, subtext, negative emotions, positive emotions, anxiety, content analysis, scaling.

Вступ. Вивчення емоційної сторони сприйняття текстів читачами актуально у сучасному інформаційному просторі ЗМІ, де активно створюються емоційно забарвлені тексти реклами та повідомлень, скерованих на створення єдності суспільства через його позитивні цінності.

Слідом за Аристотелем з його теорією катарсису літературознавці вважають, що художні тексти (ті, які називають «хорошими», «видатними», «класичними») здатні генерувати позитивні емоції. Вплив таких текстів на маси перевірено спостереженнями і підтверджується думками авторитетних людей зі світу мистецтва – артистів, режисерів, для яких художній текст є почасти матеріал, з яким вони працюють, а також письменниками, що розповідають, які книги вплинули на їх творчість.

Питання про вивчення сприйняття і впливу тексту математичними засобами було поставлено дослідженнями Ніколая Рубакіна [1] на початку 20 століття. Н.А. Рубакін пропонував випробуваням характеризувати їх сприйняття текстів засобом шкалювання. Дослідження сприйняття лінгвістичного матеріалу і текстів продовжилися у школі А.Р.Лурія [2]. Для дослідження емоцій при сприйнятті текстів і окремих слів А.Р. Лурія використовував поліграф.

У психоаналітичній школі приділялася увага асоціаціям, викликаним текстом, і їх зв'язком з несвідомим – індивідуальним і колективним (З.Фрейд [3], К.Г.Юнг [4], М.-Л. фон Франц [5]). Це був ідіографічний підхід – реєструвалася унікальна інформація змісту сновидінь і асоціації, викликані текстами; здійснювався пошук зв'язку цього змісту та образів з біографією та переживаннями індивіда. Зміст і смисл сновидінь зіставлявся з культурологічними унікальними даними – обрядами, міфами, казками, авторськими художніми творами. Статистика і графіки не використовувалися. Інтерпретацію проводив не читач, а психолог з його більш ґрунтовною культурною підготовкою.

У руслі крос-культурної психології сприйняття художнього тексту досліджував Ф. Ч. Бартлетт [6], який виявив вплив індивідуальних схем запам'ятовування на розуміння та відтворення тексту індіанського фольклору. .

У другій половині 20 століття, зі становленням дисципліни психолінгвістики стали з'являтися роботи Чарльза Осгуда, де сприйняття лінгвістичного матеріалу читачами підлягало шкалюванню. Метод семантичного диференціала Ч. Осгуда [7] поєднував у собі простоту і наочність. Ч. Осгуд виявляв семантичні компоненти значення окремих слів, а саме силу, активність, оцінку, з точки зору сприймання слів звичайними носіями різних мов; складав відповідні словники, але не поширював дослідження на сприймання текстів. Вважаємо важливим виділення Ч. Осгудом афективного компонента значення слова як таке, що має значний вплив.

Дослідники психолінгвістики тексту в основному зосередилися на сприйнятті когнітивного боку повідомлення – а саме розуміння (див. огляд робіт у статті Т. В. Кружилиної [8]), при тому, що у когнітивному аспекті процес розуміння – це інтеріоризація перш за все змісту і лише в малому ступені – смислу. Однак, якщо мова йде про художні тексти,

емоційна сторона повідомлення не менш важлива, ніж когнітивна, бо разом з образами створює художнє враження, без якого смисл є неповним і яке є основою впливу. Емоційні особливості сприймання та впливу художнього тексту досліджені недостатньо.

Л. С. Цветкова [9], продовжуючи ідеї Лурія, використала для характеристик читацького сприйняття тексту декілька рівнів відповідно до глибини розуміння текстів. Спираючись на ідею виділяти читачів за рівнями розуміння, ми виділили наступні групи читачів: креативні, активні, пасивні, нечитачі [10].

3. Фрейд висунув поняття сублімації – психологічного захисту, при якій негативні емоції, пов'язані з забороненими темами, переробляються в позитивні в ході мистецької творчості [11]. Якщо читання літератури – це співтворчість, то аналогічний процес переробки негативних емоцій на позитивні повинен відбуватися у читача.

В руслі психологічних наук виник напрям практичної психології «казкотерапія» [12], який передбачає використання казок і притч під час психологічного консультування. В основі метода лежить метод позитивної психотерапії Н. Пезешкіана [13] та його ідея, що тексти у жанрі казки володіють позитивним психотерапевтичним впливом. Однак негативні та позитивні емоції читачів і слухачів не вимірювалися.

Серед сучасних українських психологів проблему емоційного сприймання та впливу художньої літератури на читача, здійснивши дослідження методом семантичного диференціалу, розглядав Н. Н. Тепляков [14]. Однак дослідник не зосереджувався саме на емоціях читачів, але аналізував переважно несвідомі складові цінностей читачів, які впливали на їх сприйняття та розуміння текстів. У нашому дослідженні ми використовували анкетування, пропонуючи читачам

висловити, які емоції у них виникали при читанні одного з віршів Александра Блока, де почуття до жінки-адресату змінюються в ході сюжету, і які емоції можуть бути у героїв віршу [15].

Мета статті – описати результати формуючого психолого-педагогічного експерименту, які служили би аргументом для доказу того, сприйняття тексту у жанрі казки викликає зміну негативних емоцій на позитивні.

Для цього виконали наступні **завдання**.

1. Аналіз проблеми вивчення емоційного сприйняття художніх творів психологами і психолінгвістами (див. вище).
2. Проведення експерименту з впливу казкової історії на читачів-підлітків.
3. Аналіз результату експерименту.

У нашому дослідженні ми приступили до перевірки гіпотези про позитивний емоційний вплив казок.

Слідуючи ідеям Н. А. Рубакіна, ми склали просту анкету, де читач міг вказати на свої емоції на початку, в середині і в кінці твору. В анкету включили і інші питання, націлені на концентрацію уваги до тексту і поглиблення розуміння (загалом 11 питань, відповіді у відкритій формі). Випробуваними були школярі-семикласники однієї з шкіл міста Одеси, кількість учнів – 31, 14 хлопців, 17 дівчат. Середній вік школярів – 12, 5 років. Ми здійснили психолого-педагогічний формуючий експеримент з метою позитивного впливу казки на юних читачів. Для контент-аналізу даних і для порівняння сприйняття казки підлітками ті дорослими ми використали групу експертів – 5 жінок у віці 60-62 роки, які мали літературне обдарування та були членами літературної студії.

Школярам було оголошено, що у місті проходить фестиваль казок, тому вони будуть працювати з казкою, яка одержала 1 місце на

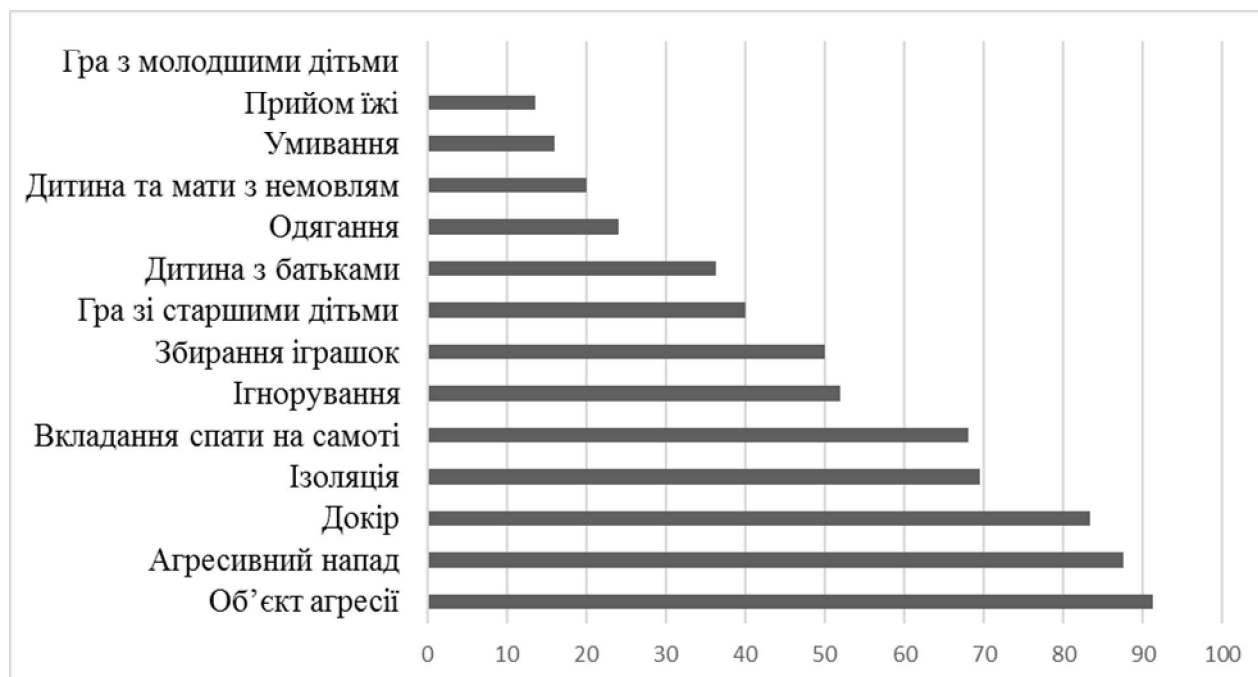
конкурсі казок, який проводила радіостанція «Гармонія світу». Це була казка Ірини Петрової «Ніч див». У сюжеті казки хлопчик Петя, приблизно 10 років, переживає, що його сестричка Глаша не вірить у Діда Мороза. Петя зустрічає тварин, що розмовляють, – kota, собаку та ворона. Ворон подарував Петі гілочку, про яку сказав, що це чарівна паличка. Біля дому Петя побачив швидку допомогу. Маленьку дівчинку, подружку його сестрички, несли до лікарні. Хлопчик поклав чарівну гілочку на носилки з побажанням, щоб дівчинка одужала. Вдома сестричка Глаша радісно розповіла, що прилітав янгол, який зробив так, щоб її лялька співала. Казка нестрого відповідає жанру – в ній є ліричні настрої, які читач може спроецювати на себе.

Для виявлення емоційного стану школярів-читачів ми використали методику Р. Теммла, М. Доркі, В. Амен «Веселий-сумний» («Обери потрібне обличчя»). Крім настрою, методика дає можливість охарактеризувати стан тривожності випробуваних. Після тестування підліткам дали прочитати казку «Ніч див» з проханням відповісти на питання анкети.

Згідно з даними тестування, у більшості підлітків простежується високий рівень тривожності (54%) або середній з тенденцією до високого (46%).

Найменшу тривожність викликають ситуації "Прийом їжі", "Умивання", "Підліток і мама з молодшим дитиною", "Одягання". Це можна пояснити тим, що матеріальне забезпечення дітей хороше, матеріальні проблеми в сім'ях вирішуються, немає напруги в сім'ях через наявність молодших дітей. Середній рівень тривожності викликають ситуації "Дитина з батьками", "Гра зі старшими дітьми", "Збирання іграшок", "Ігнорування". Це можна пояснити тим, що у багатьох респондентів напружені відносини з батьками та зі старшими підлітками. Високий рівень тривожності викликають ситуації: "Сон на

самоті", "Ізоляція", "Докір", "Агресивний напад". Найбільшу тривогу випробовувані відчувають, коли вони виявляються об'єктами агресії, і, судячи з тесту, це відбувається часто (рис. 1).

Рис. 1. Рівні тривожності у різних конфліктних ситуаціях читачів-підлітків за методикою «Веселий-сумний»

За результатами тестування рівнів тривожності та виявлення конфліктних ситуацій читачів-підлітків можемо зробити висновок про перевагу негативних емоцій у цих читачів перед початком читання казки.

Для виявлення формуючої ролі казки ми використали контент-аналіз анкет. Читачі-експерти виставляли бали від 0 до 5 за кожну відповідь школярів стосовно смислу казки в залежності від адекватності та вдалості відповіді.

В результаті переведення вільних відповідей у бали ми одержали наступні групи читачів-підлітків:

- креативні читачі – такі, що добре розуміють текст і можуть його продовжувати та розвивати; їх відповіді експерти оцінили на 4-5 балів, 2 особи

- активні читачі, які показали адекватне розуміння та уважність до деталей, їх відповіді одержали 4 бали – 14 осіб;

- пасивні читачі, які не вдумувалися у текст, керувалися формальними ознаками смислу, наприклад, якщо в тексті говориться про чарівну паличку, то пасивні читачі відповіли, що диво сталося завдяки паличці, хоч насправді ми не знаємо, чи була гілочка чарівною; відповіді на 4-3 бали – 11 осіб;

- нечитачі, які дали безглузді, неадекватні, незакінчені відповіді, бо не можуть зосередитися на тексті (відповіді на 3, 2 та 0) – 4 особи.

Креативні підлітки-читачі надавали більш розгорнуті, емоційно наповнені відповіді на питання, ніж ті, хто продемонстрував середній рівень сприйняття казки. Відповіді креативних читачів відображали більш усвідомлене читання твору та глибше його розуміння, більш розвинуту емоційну зрілість, вони описували свої емоції та почуття в процесі читання. У відповідях цих респондентів спостерігалася включеність у сюжет історії під час читання, виражалася емоційна та дієва емпатія, бажання допомогти героям у складній ситуації.

Так, один з них вважає, що найгірше в історії – те, що знайома Глаші захворіла, ситуація покращилася завдяки вірі у диво. Цей підліток вважає, що найважливіше диво – подальше щастя дівчинки, яка захворіла, в його емоціях виражається активне співчуття. Інший випробуваний думає, що найгіршим у казці є невіра Глаші та Петі у диво через непомічання його навколо, причина покращення ситуації – те, що крук відкрив хлопчику очі та допоміг повірити в диво. Найважливішим дивом цей респондент вважає розмови Петі з тваринами. Обидва креативні читачі надали стверджувальну відповідь на питання, чи допомагають казки у складній ситуації. Обидва креативні читачі побачили підтекст казки. Серед інших читачів підтекст не виявив ніхто.

Пасивних читачів характеризують стереотипні відповіді і такі, які можна дати, поверхово переглядаючи текст. Деякі відповіді свідчать про інфантильне мислення, яке властиве дошкільнятам (вони часто невірно вживають слова «тому що»), – питання про причину подій переплутали з обставинами подій.

У нечитачів спостерігається мозаїчне мислення, неможливість зосередитися, дочитати текст, який вони сприймають фрагментарно. Шукають підказки, тому їх відповіді не дописані.

Дорослих читачів-експертів віком більше 60 можна вважати креативними читачами. Ми протестували наших експертів на рівні тривожності за методикою Спілбергера –Ханіна (SPAI). Виявились особистості з середньою ситуативною тривожністю – 3, з високою – 2, з середньою особистісною тривожністю – 4, з високою – 5, низьких показників немає. Відсутність низьких показників ми пояснюємо ситуацією з пандемією. Як відомо, висока тривожність може бути патологічною особливістю, а може також бути нормою, і ця риса притаманна креативним особистостям.

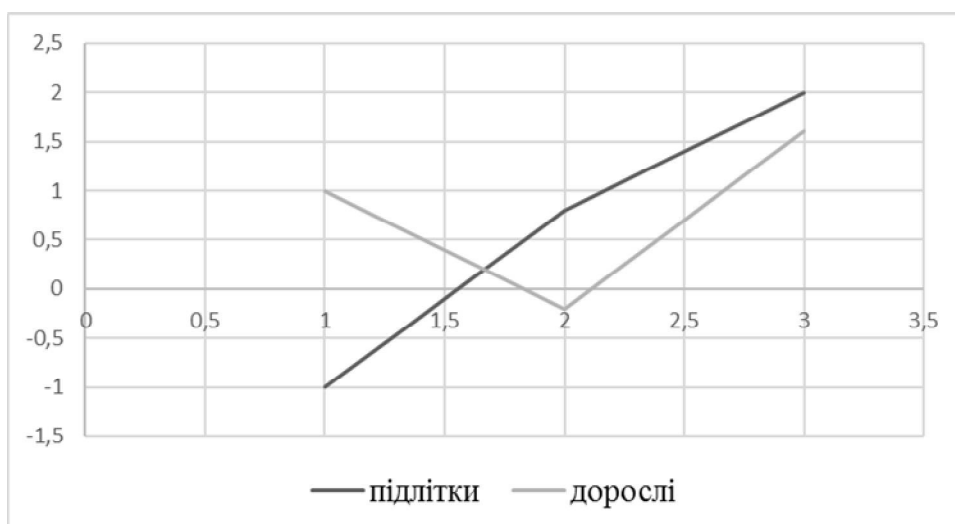
Відповіді дорослих на анкеті суттєво відрізняються від відповідей підлітків. У всіх дорослих читачів ми спостерігаємо виявлення переносного смислу і підтексту казки. Причини появи дива ніхто не знає. Диво було тільки в душі хлопчика. Причина дива – янгол та Бог, які заподіяли, щоб хлопчик розумів мову тварин, чудовий світ навколо нас, сам хлопчик, його співчуття та готовність допомогти. Найбільше диво – сама душа хлопчика, у хлопчика розкрилися очі, він став більше розуміти оточуючих, в нього відбулося розширення свідомості, виросло співчуття до інших, хлопчик подорослішав. Казка вписується у систему цінностей дорослого читача. Емоції позначаються включеними в когнітивний компонент – «розуміння», «надія».

Для того, щоб відповісти на питання, як змінюються емоції випробовуваних після читання казки, емоції було закодовано таким способом – негативні помірні: -1 , негативні сильні: -2 , -3 ; позитивні помірні: $+1$, позитивні сильні: $+2$, $+3$. На питання, які почуття ви відчували на початку читання казки, більшість читачів написали про переживання помірно негативних емоцій, таких як «смуток», «задумливість», «нерозуміння», що позначаються як -1 . Також на питання про переживання під час читання казки у середині зустрічалися відповіді, такі як «інтерес», «відчуття дива», а також «нерозуміння». Під час читання казки у середині підлітки переживали різні емоції та почуття, але більшою мірою в них зустрічалися позитивні та нейтральні почуття. На питання, які емоції відчували в кінці читання казки, більшість відповіла «радість».

Емоції дорослих читачів на початку казки – інтерес (5 інформантів, $+1$); в середині надія (2 інформанти, $+1$), тривога (3 інформанти, -2), в у кінці – розуміння (2 інформанти, $+1$), співчуття (2 інформанти, $+2$), задоволення (1 інформант, $+3$). Знаходимо середній бал для емоцій на початку, у середині, у кінці читання. Одержуємо наступний графік, де вказано три точки емоційного стану кожної групи читачів, а саме: на початку, в середині та у кінці читання казки. Наочно видно наростання позитивних емоцій у обох груп читачів (рис. 3).

На відміну від емоцій підлітків початок читання дорослих супроводжується позитивом, у кінці – більш високий, ніж у початку, позитив (рис.2).

Констатуємо, що психологічний ефект казки діє так, що створює позитивні емоції у кінці тексту незалежно від того, які вони були на початку.

Рис. 2. Емоції підлітків та дорослих читачів казки «Ніч див»

Висновки. В результаті дослідження ми одержали аргумент для підтвердження гіпотези, що від впливом читання казки емоції читачів як підліткової так і дорослої групи змінюються з негативних на позитивні.

Логіка підказує, що напрямки наступних досліджень можуть бути різноманітними: взаємозв'язок емоційного сприйняття та розуміння текстів, взаємозв'язок емоційного сприйняття та образів тексту, емоційне сприйняття та вплив конкретних прийомів казки, емоційне сприйняття та вплив конкретного казкотерапевтичного матеріалу.

Література:

1. Рубакин, Н.А. (1977). *Психология читателя и книги: Краткое введение в библиологическую психологию*. Москва: Книга.
2. Лурия, А. Р. (2009). *Основные проблемы нейролингвистики*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
3. Freud, S. (2010). *The interpretation of dreams*. Strachey, James. New York: Basic Books A Member of the Perseus Books Group.
4. Jung, C. (1959). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Collected Works, Volume 9, Part 1. Princeton University Press.

5. Franz, M.-L. von (1987). *Interpretation of Fairytales*. Dallas, Spring Publications.
6. Bartlett, F. (1995). *Remembering; A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge.
7. Osgood, C. E., Suci, G., Tannenbaum, P. (1957). *The Measurement of Meaning*. University of Illinois Press.
8. Кружилина, Т.В. (2012). Текст как психолінгвістический феномен. *Вестник Тверского государственного университета. Серия "Филология"*. № 10. Выпуск 2. С 192-198.
9. Цветкова, Л.С. (1995). *Мозг и интеллект: Нарушение и восстановление интеллектуальной деятельности*. Москва : Просвещение: АО «Учеб.лит.».
10. Сапрыгина, Н.В. (2012) *Психолінгвістика художественного текста: коммуникация автора и читателя*. Одесса, Астропринт.
11. Freud, S. (1961) 'Civilization and Its Discontents'. Complete Psychological Works of Sigmund Freud – The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works, trans. by James Strachey. Hogarth Press; London, vol. XXI, 79–80.
12. Кузьмин, Д. А. (2015) Сказкотерапия как метод культурно-психологического воздействия на личность: история и эволюция. *Вестник Московского государственного университета культуры и искусств*. № 5 (67), 159-165.
13. Peseschkian, N. (1986). *Oriental Stories as Tools in Psychotherapy: the Merchant and the Parrot*. Springer-Verlag.
14. Тепляков, Н.Н. (2016). Этические и эстетические нарративы классической литературы в пространстве исторических эпох. *Історична психологія та мультикультурність: збірник статей III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної*

психології як науки», присвяченої 25-й річниці заснування наукової школи історичної психології в ОНУ імені І. І. Мечникова (1 лютого-1 березня 2016 року). Одеса, Одеський національний університет, 130-135.

15. Сапрыгина, Н.В. (2007) .Метатекст и адресат стихотворения А. Блока «О нет! не расколдуешь сердца ты...» *Русистика и современность. Литературоведение. Сб.ст. по материалам IX Международной конференции, посвящённой 100- летию со дня рождения академика Д.С. Лухачёва.* – Одесса: Астропринт, 115-124.

References:

1. Rubakin, N.A. *Psihologija chitatelja i knigi: Kratkoe vvedenie v bibliologicheskiju psihologiju* [The Psychology of the Reader and the Book: A Brief Introduction to Bibliological Psychology]. Moscow, Kniga [Book] [in Russian].
2. Lurija A. R. (2009). *Osnovnye problemy nejrolingvistiki* [The main problems of neurolinguistics]. Moscow: LIBROKOM [in Russian].
3. Freud, S. (2010). *The interpretation of dreams*. New York: Basic Books A Member of the Perseus Books Group [in English].
4. Jung, C. (1959). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Collected Works, Volume 9, Part 1. Princeton University Press [in English].
5. Franz, M.-L. von (1987). *Interpretation of Fairytales*. Dallas, Spring Publications [in English].
6. Bartlett, F. (1995). *Remembering; A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge [in English].
7. Osgood, C. E., Suci, G., Tannenbaum, P. (1957). *The Measurement of Meaning*. University of Illinois Press [in English].
8. Kruzilina, T.V. (2012). *Tekst kak psiholingvisticheskiy fenomen*. [Text as a psycholinguistic phenomenon]. *Vestnik TvGU. Serija "Filologija"*.

[Bulletin of Tver State University. Series "Philology"]. № 10. Vypusk [issue] 2, 192-198 [in Russian].

9. Cvetkova, L.S. (1995). *Mozg i intellekt: Narushenie i vosstanovlenie intellektual'noj dejatel'nosti* [Brain and Intelligence: Impairment and Recovery of Intellectual Activity]. Moscow, Prosveshhenie [in Russian].

10. Saprygina N.V. (2012) *Psiholingvistika hudozhestvennogo teksta: kommunikacija avtora i chitatelja* [Psycholinguistics of literary text: communication between author and reader] Odessa, Astroprint . [in Russian].

11. Freud, S. (1961) Civilization and Its Discontents'. Complete Psychological Works of Sigmund Freud – The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works, trans. by James Strachey. Hogarth Press; London, vol. XXI, 79–80 [in English].

12. Kuz'min, D. A. (2015) Skazkoterapija kak metod kul'turno-psihologicheskogo vozdejstvija na lichnost': istorija i jevoljucija. [Fairytale therapy as a method of cultural and psychological influence on the personality: history and evolution] *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv* [Bulletin of the Moscow State University of Culture and Arts] № 5 (67), 159-165 [in Russian].

13. Peseschkian, N. (1986) *Oriental Stories as Tools in Psychotherapy: the Merchant and the Parrot*. Springer-Verlag [in English].

14. Tepljakov N.N. (2016) Jeticheskie i jesteticheskie narrativy klassicheskoj literatury v prostranstve istoricheskikh epoh. [Ethical and aesthetic narratives of classical literature in the space of historical epochs]. *Istorychna psykholohiya ta mul'tykul'turnist' : zbirnyk statey III mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi internet-konferentsiyi «Piznaval'nyy ta peretvoryval'nyy potentsial istorychnoyi psykholohiyi yak nauky», prysvyachenoyi 25 richnytsi zasnuvannya naukovoyi shkoly istorychnoyi psykholohiyi v ONU imeni I.I. Mechnykova (1 lyutoho-1 bereznja 2016 roku)*. [Historical psychology and multiculturalism: digest of articles of the III

international scientific-practical Internet conference "Cognitive and transformative potential of historical psychology as a science", dedicated to the 25th anniversary of the scientific school of historical psychology at the Odessa Mechnikov University (February 1- March 1, 2016)]. Odessa, ONU [Odessa National University], 130-135 [in Russian].

15. Saprygina, N.V. (2007) Metatekst i adresat stihotvorenija A. Bloka «O net! ne raskolduesh' serdca ty...» [Metatext and addressee of the Alexander Blok's poem «O net! ne raskolduesh' serdca ty...»] *Rusistika i sovremennost'. Literaturovedenie. Sb.st. po materialam IX Mezhdunarodnoj konferencii, posvjashhjonnoj 100- letiju so dnja rozhdenija akademika D.S. Lihachjova* [Russian studies and modernity. Literary criticism. Digest of articles based on the materials of the IX International Conference dedicated to the 100th anniversary of the birth of Academician D.S. Likhachev]. Odessa, Astroprint, 115-124 [in Russian].

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

УДК: 811.111'42

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МЕГАН МАРКЛ В АНГЛОМОВНИХ МАС-МЕДІА

кандидат філологічних наук, асистент, Чеботар Т. В.

e-mail: tanya607@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, Україна, Київ

У статті проаналізовано функціонування антропоніму "Meghan Markle" та його деривативів у сучасному англomовному мас-медійному дискурсі, здійснено лінгвістичний аналіз медійної репрезентації змішаної етнічності герцогині Сассекської, досліджено негативно-марковану стереотипізацію за етнічною та гендерною ознакою в мас-медіа, зокрема, за допомогою конструкцій з ад'єктивним компонентом "black" та інвективних номінацій, а також окреслено перспективні подальші дослідження відомісної лексики в системі англійської мови.

Ключові слова: антропонім, дериватив, okazіоналізм, мас-медійний дискурс, стереотипна репрезентація етнічності.

*кандидат филологических наук, асистент, Чеботар Т. В.,
Лингвистический анализ репрезентации Меган Маркл в англоязычных
масс-медиа / Киевский национальный университет имени Тараса
Шевченка, Институт журналистики, Украина, Киев*

В статье проанализировано функционирование антропонима "Meghan Markle" и его деривативов в современном англоязычном масс-медийном дискурсе, осуществлен лингвистический анализ медийной репрезентации смешанной этничности герцогини Сассекской, исследована негативно-маркированная стереотипизация по

етническому и гендерному признаку в СМИ, в частности, с помощью конструкций с адъективным компонентом "black" и инвективных номинаций, а также определены перспективные дальнейшие исследования отыменной лексики в системе английского языка.

Ключевые слова: антропоним, дериватив,okkaзионализм, масс-медийный дискурс, стереотипная репрезентация этничности.

T. Chebotar, PhD in Philology, assistant professor, A linguistic analysis of the representation of Meghan Markle in English-language mass-media / Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism, Ukraine, Kyiv

The article analyzes the functioning of the anthroponym "Meghan Markle" and its derivatives in modern English-language media discourse, offers a linguistic analysis of media representation of mixed ethnicity of the Duchess of Sussex, studies negative stereotyping by ethnicity and gender, particularly with the help of constructions with an adjective component "black" and invective nominations. Perspectives for further research of anthroponymic vocabulary within the system of the English language are outlined.

Keywords: anthroponym, derivative, occasionalism, mass media discourse, stereotypical representation of ethnicity.

Вступ. Сучасна масова комунікація відображає актуальні процеси сьогодення, реагуючи на резонансні суспільні та культурні події новими лексичними одиницями та влучними номінаціями. Зв'язок медійних одиниць з іменами відомих особистостей сприяє їхньому активному поширенню у різних типах комунікації та засвоєнню у свідомості масового реципієнта. Завдяки поєднанню оцінного елементу та експресивності відіменні медійні новотвори мають "широкий стилістичний потенціал впливати на реципієнта та маніпулювати його свідомістю"

[Сизонов 2017: 60] і таким чином реалізують маніпулятивну функцію, як одну з головних у масовій комунікації.

Предметом дослідження є антропонім *Meghan Markle* та відіменні деривативи, компаративні фразеологізовані звороти, метафоричні вислови, okazіоналізми, пов'язані з іменем герцогині Сассекської у сучасному мас-медійному англomовному дискурсі. Матеріалом слугували англomовні онлайн-видання про Меган Маркл за період з 2016 по 2021 роки.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю наукового осмислення особливостей відонімної лексики, пов'язаної з іменем Меган Маркл в англійській мові, у світлі досліджень процесів утворення та функціонування нових мовних одиниць, похідних від власних назв [Стасюк 2005; Гнаповська 1999; Клименко 2014; Куліш 2014].

Метою нашої розвідки є лінгвістичний аналіз функціонування антропоніму «*Meghan Markle*» та його деривативів у сучасному медійному англomовному дискурсі, а завданнями є: виявити та характеризувати різні види деривативів зазначеного антропоніму, дослідити їхнє okazіональне та метафоричне вживання у медійних текстах, визначити роль відіменних одиниць у стереотипній репрезентації Меган Маркл у мас-медіа.

Виклад основного матеріалу. Сенсаціоналізм навколо персони Меган Маркл у мас-медіа часто пов'язаний із фіксацією на етнічності герцогині, що відображає расові упередження та стереотипи у британському суспільстві та світі. Розглянемо на прикладі уривку статті характеристики, на яких фокусується англomовна преса, описуючи Меган Маркл: *Ms. Markle, an American actress who is three years his senior, biracial, divorced and vocal about her views*”, “*a woman of color so publicly adored*”, “*an American of mixed race*”, “*it’s a modern version of Wallis Simpson*”. (*The New York Times*, 2018/05/19)

Так, автор згадує етнічне походження Меган Маркл, яка походить від батьків різної раси, використовуючи нейтральний прикметник “*biracial*” та евфемізми “*a woman of color*”, “*of mixed race*”. Слід зазначити, що сама Меган Маркл метафорично називає себе “етнічним хамелеоном” (*the ethnic chameleon*) та позиціонує себе як “представниця двох рас” (*biracial*), “напівтемношкіра” (*I’m half black and half white*), як “етнічно невизначена особа” (*ethnically ambiguous*), котра знаходиться у певній “сірій зоні” (*grey area*). [8]

Крім того, автор статті також звертає увагу на те, що Меган Маркл у подружжі з принцом Гаррі старша за віком (*three years his senior*), та підкреслює наявність у неї попереднього шлюбу за допомогою прикметника *divorced* та проведення історичної паралелі з Волліс Сімпсон – розлученою дружиною короля Великобританії Едуарда VIII (*a modern version of Wallis Simpson*). Іншим варіантом цього порівняння у пресі є *a ghost of Wallis Simpson*. [9]

У мас-медіа також зустрічаємо формулювання “колишня акторка” (*a former actress*): *The former actress married into the Royal Family*. (*The Daily Express*, 2019/2/22), тобто акторська кар’єра описана як минулий факт у житті Меган Маркл з імплікацією про те, що герцогиня не повернеться у професію після одруження, а буде присвячувати час королівським обов’язками та родині. Бажання Меган продовжувати акторську кар’єру спричинило появу у мас-медіа таких негативно-маркованих номінацій, як *American upstart, social climber, a US culture-war missile* [10], якими характеризують Меган Маркл як кар’єристку.

В англомовних виданнях, передусім таблоїдах, Меган нерідко називають “темношкірою” (*black*), зміщуючи таким чином акцент з міжрасового етнічного походження герцогині (*biracial*): *Meghan Markle saw herself as biracial, but the royals saw her as Black* [12]. Цікаво, що

прикметник *biracial* протиставляється як прикметнику *black*, так і *white*: *Meghan and her son, Archie, biracial newcomers in a very white family* [7]. Тут британську королівську родину охарактеризовано як “дуже білу” (*a very white family*), а стилістичний контраст підсилено завдяки інтенсифікатору *very*.

Ад’єктивний компонент *black* (рідше – *African-American*) присутній у численних медійних номінаціях, якими описують Меган Маркл у пресі. Вони підкреслюють афро-американську етнічну спадщину герцогині та водночас ігнорують європейську, наприклад: *Prince Harry’s new black fiancée, the first Black Princess, the first black royal, Britain’s first Black princess, Black royalty, the Black duchess, our first African-American princess*.

Варто зазначити, що одруження Меган та принца Гаррі спричинило появу хештегів з прикметником *black*, особливо популярних серед темношкірих дівчат, яких надихає успішність та популярність герцогині, наприклад: *#BlackinBuckingham, #firstblackprincessever* та *#mysisterisaprincess*. Прикметник *black* також фігурує у низці словосполучень для опису “міжрасового” весілля Меган і принца Гаррі, як-от: *a black pride, a black service, black culture, bicultural blackness, proudly black* [7; 9].

За допомогою прикметника *black* у пресі може проявлятися негативна стереотипізація за етнічною та гендерною ознакою, зокрема, коли Меган Маркл зображають як лиходійку, чужу в королівській родині, темношкіру розлучену жінку: *Meghan’s casting as a Disney villain - a black female divorcee with a penchant for black dresses* (*The Guardian*, 2018/12/3). Так, негативному стереотипному зображенню Меган Маркл у наведеному прикладі сприяють гендерно-маркована номінація *a black female divorcee*, повторення прикметника *black* та порівняння Меган з

диснеївською лиходійкою (*a Disney villain*). Нерідко Меган Маркл протиставляють Кейт Міддлтон, яку зображають як “беззахисну білу жінку” (*a Defenseless white woman*), а Меган належить роль “розлюченої темношкірої жінки” (*the angry black woman*): *The rumour itself is enough – the angry black woman [Markle] making a Defenseless white woman [Middleton] cry is exactly the kind of thing the press has prepped for since Meghan entered the royal family (The Guardian, 2018/12/17).*

Досліджуючи репрезентацію етнічності Меган Маркл у медіа важливо згадати про таке суспільно-культурне явище, як колоризм (*colorism*), яке визначають як дискримінацію темношкірих людей за відтінком шкіри [17; 18]. Колоризм є спадщиною колоніальних часів, коли до темношкірих людей зі світлішим відтінком шкіри ставились більш прихильно та поблажливо, аніж до людей тієї самої раси з темнішим тоном шкіри. Синонімом колоризму у медійному дискурсі є *shadeism*, серед інших номінацій на позначення цього явища зазначимо *shade bias*, *skin-tone bias*, *skin-colour bias*, а також суміжне поняття *hair texture bias*, що позначає упередженість до темношкірих людей на основі текстури їхнього волосся.

Тож, світлий тон шкіри та пряме волосся Меган Маркл надає їй певного привілейованого статусу серед темношкірих людей (*light-skinned privilege*). У медійному дискурсі зустрічаємо, зокрема, такі характеристики, які стосуються відтінку шкіри Меган Маркл: *fair skinned Meghan, a light-skinned woman; a lighter skinned black woman, ambiguously looking black woman, ambiguous blackness*. Як результат, темношкіра спільнота, яка більше потерпає від дискримінації, може вважати Меган Маркл “недостатньо темношкірою”, щоб відчути на собі усі прояви расизму: *Meghan Markle isn't Black enough to be a victim of racism* [13].

Водночас, Меган Маркл неодноразово заявляла про прояви расизму на її адресу у мас-медіа, в яких її, наприклад, позиціонують як

“недостатньо білу”: *Light Is Light, But It Ain't White: Colorism Lessons From the Meghan Markle Interview* [18], а також обговорюють відтінок шкіри її сина: *Meghan Markle tells Oprah there were concerns over 'how dark' Archie's skin would be* [24].

Прикладом скандальної таблоїдної статті, яку визнано расистським саме видання Daily Mail, є *“Harry's girl is (almost) straight outta Compton: Gang-scarred home of her mother revealed – so will he be dropping by for tea?”* [Daily Mail 2016/11/2]. У заголовку згадується американська пісня 1988 року “Straight Outta Compton”. Місто Комптон історично було пов’язане з насильством та гангстерством, воно знаходиться неподалік рідного міста Меган Маркл на півдні Лос-Анджелеса, штат Каліфорнія. Тож, у статті дівчині принца Гаррі надали характеристику “походження з гангстерського району”, оскільки вона проживала неподалік цього кримінального району в Лос-Анджелесі. Більше того, британський таблоїд Daily Star вжив інвективну номінацію *gangster royalty*, назвавши Меган “гангстерською королівською особою”: *Harry to marry into gangster royalty?* [14] Після численних медійних скандалів подружжя оголосило війну таблоїдам (*tabloid war*) та відмовилось давати будь-які інтерв’ю популярним виданням. Медійний булінг, зокрема, прояви расизму в ЗМІ щодо Меган Маркл стали вірогідною причиною сенсаційного виходу принца Гаррі та Меган з королівської родини, відомого як *Megxit* (Meghan + exit). Примітно, що після цієї події антропонім *Meghan Markle* почали вживати у медіа як дієслово-оказіоналізм (*to Meghan Markle*) у значенні “цінувати своє психічне здоров’я та уникати токсичних стосунків чи некомфортних ситуацій”: *Unless you Meghan Markle, you won't lead a peaceful life* [9]. У цьому ж значенні вживаються синонімічні вирази *to do a Meghan Markle* та *to pull a Meghan Markle*. [9]

Ще одним медійним блендом, пов’язаним з іменем герцогині, є

Megxile (Meghan + exile). Лексема *exile* (вигнання) асоціюється з рішенням Гаррі та Меган переїхати до США після складення обов'язків членів коровіської родини: *Life in Megxile – Meghan, Harry, and 'Hogwarts for Hippies'* (*podplay.com*). Примітним також є бленд-оказіоналізм *Megharry* (або *MegHarry*), який вживають на позначення подружньої пари Меган та Гаррі, зокрема, коли мова йде про їхні спільні рішення: *Megharry have quit social media*. [15]

Згідно з дослідженням А. Рібо, ведучи мову про подружжя Меган та Гаррі, у пресі найчастіше використовують біномінальну конструкцію *Harry and Meghan*, друге за популярністю формулювання - *Meghan and Harry*, на третій позиції - *Meghan Markle and Prince Harry* [Ribot 2019: 16]. Слід зазначити, що у мас-медіа є тенденція вживати ім'я герцогині на початку біномінальної фрази, особливо у випадку, якщо мова йде про сенсацію чи медійний скандал. Цю тезу, однак, слід перевірити кількісно у подальших дослідженнях.

Порівняймо три заголовки: 1) “*Britain’s media reacts in horror to Meghan and Harry interview*” [16]; 2) *Prince Harry and Meghan Markle’s Charitable Work Throughout the Years* [20]; 3) *Meghan Markle and Prince Harry’s Son Turns 2* [21]. Так, ім'я Меган фігурує першим у заголовку про скандальне інтерв'ю Опрі Вінфрі (*Meghan and Harry interview*) та про день народження їхнього з Гаррі сина (приклад 3), що можна вважати популярними новинами, які привернуть читацький інтерес. В той же час, у заголовку “серйознішої” статті про благодійність подружжя першим у фразі фігурує принц Гаррі (приклад 2).

Серед інтригуючих, сенсаційних заголовків про Меган Маркл, які сприяють популярності медійного продукту, зустрічаються алітеровані номінації, які привертають увагу співзвучністю, наприклад, *Duchess Dazzling*, *Duchess Difficult* та *Diva Duchess*. Наведемо приклади: *Meghan*

has quickly morphed from Duchess Dazzling to Duchess Difficult. (The Sun, 2019/02/16); Diva Duchess of bling: Meghan has bigger jewelry collection than modest Kate. [22]

Так, семантично подібні номінації *Duchess Dazzling* і *Diva Duchess* мають дещо негативний іронічний відтінок, адже вони позначають надмірну вишуканість, сліпучу розкіш у стилі Меган Маркл. Конструкція *Duchess Difficult* асоціюється у медіа з непростим характером герцогині. Прикметники у постпозиції щодо іменника у номінаціях *Duchess Dazzling* та *Duchess Difficult* разом з алітерацією увиразнюють такі конструкції та сприяють їхній помітності у медійному дискурсі. Цій меті також слугує гра слів у заголовках, що базується на співзвучності певних лексичних одиниць. Прикладами є такі заголовки, як “*Meghan and Harry’s Mega Interview*”, “*Meghan Markle: mega shock!*”, в яких повторюються подібні за звучанням слова *Meghan* та *Mega*.

Іншою особливістю таблоїдних заголовків є вживання не повного, а більш лаконічного, неформального варіанту імені герцогині (*Meg*): *Meg will be flying home refreshed and relaxed - and with a lot of new baby clothes. (The Daily Mail, 2019/02/27)*. Скорочений варіант імені Меган обігрується також із співзвучними словами та виразами в заголовках, трансформуючись в авторські okazіоналізми з компонентом *Meg*, наприклад: *Megging amends* (Making amends); *Big Meg-stake* (Big mistake); *Meg-a close* (Mega close). Такі конструкції у заголовках таблоїдів привертають увагу читачів креативністю та лаконічністю.

Серед деривативів-блендів, похідних від імені Меган Маркл, слід згадати “*Meghanomania*” та “*Meghanomaniac*”, що позначають палку прихильність до герцогині та називають її поціновувачів. Цікавим блендом є також назва сайту про Меган Маркл *Meghanpedia* (Meghan + encyclopedia), де зібрано статті про королівське подружжя. Ім’я герцогині також стало твірною основою для деривативів-оказіоналізмів, які

асоціюються у медіа зі стилем одягу та поведінки Меган Маркл. Такими є, наприклад, дієслово *to Meghan-ize* або *to Meghan Markle-ize* (one's look/one's wardrobe); іменник *Meghan-ization* (of the Royal family); дієприкметника *Meghan-ized* (he was Meghan-ized). Після виходу “вибухового” інтерв'ю Опри Вінфрі з принцом Гаррі та Меган Маркл у березні 2021 року (*a bombshell interview*), увага медіа до відомого подружжя значно зросла. Так, сенсаційні заяви Меган Маркл щодо критичного ставлення до неї королівської родини, бажання самогубства тощо, ілюструє медійна номінація “*Moperah*”, в якій поєднано ім'я телеведучої (Oprah) та перша літера імені Meghan, а також співзвучне слово “opera” [23]. Цей словотвір-бленд має негативно маркований семантичний відтінок і завдяки асоціації з оперою вказує на елемент показовості (шоу) та сенсаційності. Натякаючи на неправдивість заяв Меган Маркл, британський телеведучий Пірс Морган в ефірі телепрограми вжив інвективну метафоричну номінацію “*Princess Pinocchio*” (Принцеса Пінокіо) на адресу герцогині, через що навіть змушений був звільнитися з телеканалу.

Висновки. Отже, антропонім *Meghan Markle* в сучасному англomовному мас-медійному дискурсі є важливим компонентом суспільно-культурного фону, який активно функціонує у системі англійської мови і представлений численними деривативами, відіменними okazіоналізмами, метафорами, інвективними номінаціями, аліретованими фразами. В англomовних мас-медіа спостерігається фіксація на етнічності Меган Маркл, зокрема, прояви расових упереджень і негативно-маркованої стереотипної репрезентації жінок змішаного расового походження у британському суспільстві. Перспективою подальших досліджень є компаративне вивчення репрезентації етнічності в медійному англomовному дискурсі, зокрема і в діахронічному аспекті.

Література:

1. Гнаповська Л.В. (1999). Лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні характеристики англійських антропонімів германського походження: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 16 с.
2. Клименко О.Л. (2014). Антропоніми як основа для деривації в сучасній англійській мові. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. №1, с. 209-218.
3. Куліш Т.В. (2014). Функціонування антропонімів "McCarthy" та "Nixon" і їхніх дериватів в американському мас-медійному дискурсі. Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство), Кіровоград, 130, с. 286-290.
4. Сизонов Д.Ю. (2017). Функціонально-стилістична парадигма медійної фразеології. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика, 35, 56- с. 69.
5. Стасюк, Т.В. (2005). Відонімні утворення: структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики: автореф. дис. ... канд. філол. наук, Дніпро, с. 18.
6. Ribot, A. F. (2019). A linguistic analysis of the representation of Kate Middleton and Meghan Markle in the British press: A corpus-based study. 26 pp. Режим доступу:
https://dspace.uib.es/xmlui/bitstream/handle/11201/150229/Fullana_Ribot_Aina.pdf?isAllowed=y&sequence=1

References:

1. Hnarpovska L.V. (1999). Lingvokognityvni ta lingvokulturologichni kharakterystyky angliyskykh antroponimiv germanskogo pohodzhennia. [Linguocognitive and linguacultural characteristics of English anthroponyms of Germanic origin]. Kyiv, abstract of diss. 16 p. [in Ukrainian].
2. Klymenko O.L. (2014). Antroponimy yak osnova dlya deryvatsiyi v suchasniy angliyskiy movi. [Anthroponyms as a basis for derivation in modern

English language]. Visnyk of Zaporizhzhya national university. Philology. №1, p. 209-218. [in Ukrainian].

3. Kulish T.V. (2014). Funktsionuvannia antroponimiv “McCarthy” ta “Nixon” ta yikhnikh deryvativ v amerykans’komu mas-mediynomu dyskursi. [Functioning of anthroponyms “McCarthy” and “Nixon” and their derivatives in American mass-media discourse]. Naukovi zapysky. Philology. Kirovohrad, №130, p. 286-290. [in Ukrainian].

4. Syzonov D. Yu. (2017). Funktsional’no-stylistychna paradygma mediynoyi frazeologiyi. [Functional and stylistic paradigm of media phraseology]. Aktualni problemy ukrayinskoyi lingvistyky: teoriya i praktyka, №35, p. 56-69. [in Ukrainian].

5. Stasiuk T.V. (2005). Vidonimni utvorennia: strukturno-semantychni ta funktsional’no-stylistychni aspekty u movi suchasnoyi publitsystyky. [Anthroponymic constructions: structural-semantic and functional- stylistic aspects in the language of modern journalism]. Abstract of diss. Dnipro, 18 p. [in Ukrainian].

6. Ribot, A. F. (2019). A linguistic analysis of the representation of Kate Middleton and Meghan Markle in the British press: A corpus-based study. 26 pp. Режим

доступу:https://dspace.uib.es/xmlui/bitstream/handle/11201/150229/Fullana_Ribot_Aina.pdf?isAllowed=y&sequence=1. [in English].

Ілюстративний матеріал:

7. www.nytimes.com

8. www.elle.com.uk

9. www.theguardian.com

10. www.nypost.com

11. www.thedailyexpress.com

12. www.chicagotribune.com

13. www.insider.com

14. www.dailystar.co.uk
15. www.quora.com
16. www.washingtonpost.com
17. <https://medium.com/perceive-more/meghan-markle-a-case-study-in-colorism-and-anti-black-racism-83a8825a7a72>
18. <https://zora.medium.com/light-is-light-but-it-aint-white-colorism-lessons-from-the-meghan-markle-interview-66307b221a6f>
19. thesun.co.uk
20. www.usmagazine.com
21. www.people.com
22. www.canoe.com
23. www.stuff.co.nz
24. www.oprahdaily.com

УДК 811.11-112:32.019.51

ЕЛЕМЕНТИ КОНСПІРОЛОГІЧНОЇ РИТОРИКИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

кандидат філологічних наук, асистент, Чеботар Т. В.

e-mail: tanya607@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, Україна, Київ

Аналіз текстового матеріалу свідчить, що конспірологічні наративи є характерною особливістю політичного дискурсу Д. Трампа, вони представлені лексичними одиницями та номінаціями із семантичного поля “таємна змова”, головною з яких є лексема “conspiracy”. Було встановлено зв’язок конспірологічних наративів політика з маніпулюванням думкою американських виборців. У статті доведено актуальність дослідження конспіративізму в американському

президентському дискурсі та окреслено подальші перспективні лінгвістичні розвідки.

Ключові слова: політичний дискурс, конспірологічна риторика, теорія змови, американський президентський дискурс, образ ворога.

кандидат филологических наук, асистент, Чеботар Т.В., Элементы конспирологической риторики Дональда Трампа / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Институт журналистики, Украина, Киев

Анализ текстового материала свидетельствует, что конспирологические нарративы являются характерной особенностью политического дискурса Д. Трампа, они представлены лексическими единицами и номинациям из семантического поля "тайный сговор", главной из которых является лексема "conspiracy". Была установлена связь конспирологических нарративов с манипулированием мнением американских избирателей. В статье доказана актуальность изучения конспиративизма в американском президентском дискурсе и были намечены дальнейшие перспективные исследования.

Ключевые слова: политический дискурс, конспирологическая риторика, теория заговора, американский президентский дискурс, образ врага.

T. Chebotar, PhD in Philology, assistant professor, The elements of Donald Trump's conspiracy rhetoric / Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism, Ukraine, Kyiv

Analysis of the text material proved that conspiracy narrative is a characteristic feature of Donald Trump's political discourse, which is represented by lexical units and nominations from the semantic field "secret conspiracy", the main of which is the lexeme "conspiracy". Conspiracy narratives have been linked to the manipulation of voters' beliefs in the USA.

The article proves the relevance of studying conspiracism in the American presidential discourse and outlines further prospective research.

Keywords: political discourse, conspiracy rhetoric, conspiracy theory, American presidential discourse, the enemy image.

Вступ. В американському політичному дискурсі розрізняють такий тематичний різновид риторики як *конспірологія* (або *конспіративізм*, від лат. *conspirare* – дихати одночасно), центральним поняттям якої є *теорія змови* (від англ. *Conspiracy theory*). Прихильники конспірологічних теорій схильні вбачати зв'язок суспільно важливих подій з таємною змовою певних людей чи їхніх груп, що діють у власних інтересах, при цьому відкидаючи неоднозначну сутність явищ та подій. Конспіративізм визначають як стиль мислення з притаманним домінуванням концепту «таємна змова» у концептуальній та мовній картині світу особистості [Hofstadter, 1964].

Конспірологічна риторика загалом є нетиповою для публічного президентського дискурсу США, оскільки вона асоціюється з потенційною втратою іміджу політичного діяча та може бути дестабілізуючим явищем у політиці, яскравим прикладом чого в американській історії слугував маккартизм (McCarthyism) з його антикомуністичними “полюваннями на відьом” (*witch hunts*) [Кулиш, 2015; Walker, 2013]. Попри це, конспіративізм став помітною особливістю публічної риторики 45-го президента США Дональда Трампа, що й обумовлює **актуальність** цього дослідження.

Метою статті є лінгвістичний аналіз особливостей конспірологічної риторики Дональда Трампа у період з 2015 по 2021 роки на матеріалі його передвиборчих та президентських промов. **Предметом** дослідження є лексико-семантичні конструкції, які формують семантичне поле “таємна змова” у риторичі Д. Трампа.

Виклад основного матеріалу. Популярність конспірологічних уявлень у США великою мірою обумовлена американською свободою слова, яка захищає право поширювати будь-яку інформацію у суспільстві, в тому числі й теорії змов. Спрямованість політичного дискурсу на інтереси та цінності виборців обумовлює використання елементів конспіративізму в політичній риториці політика, що має на меті встановлення емоційного контакту з членами суспільства у зв'язку з популярністю цієї теми серед великої аудиторії.

Аналіз матеріалу свідчить про експліцитне вираження конспірологічних поглядів у риториці ідіолекта Д.Трампа. Так, за часів його президентства поширилась номінація *Birthers* (від англ. *birth*), що позначає осіб, які ставлять під сумнів легітимність обрання попереднього президента Б. Обама у зв'язку з фактом його народження за межами США. Заяви Д. Трампа щодо можливого незаконного президентства Б. Обама (*birtherism*), викликали значний суспільний резонанс: *Was it a birth certificate? You tell me. Some people say that it was not his birth certificate. Maybe it was, maybe it wasn't* (Trump, 2015). Безпідставність таких звинувачень було офіційно доведено, проте Д. Трамп продовжував заявляти, що “у нього є власна версія щодо Обама” (*I have my own theory on Obama*).

У своїх промовах та публічних діалогах Д. Трамп відкрито звертається до мотиву таємної змови, використовуючи лексему *conspiracy*: *This is a conspiracy against you, the American people, and we can't let this happen or continue* (Trump, 2016). Наведемо уривок промови Т. Трампа, в якому представлена інша лексика з семантичного поля “змова”: *The Clinton machine is at the center of this power structure. We've seen this first hand in the WikiLeaks documents, in which Hillary Clinton meets in secret with international banks to plot the destruction of US*

sovereignty in order to enrich these global financial powers, her special interest friends and her donors (Trump, 2016).

Семантичне поле “змова” у наведеному фрагменті представлено такими лексичними одиницями як *to plot; meets in secret, global powers, special interest friends* та підсилюється негативно-оцінною фразою *destruction of US sovereignty*. Крім того, притиманне конспірологічній риторичній призначення винних (*scapegoating*) обумовлює використання Д. Трампом конкретизованого образу ворога за допомогою номінації *The Clinton machine*. Ця конструкція реалізує імплікацію про існування масштабної “таємної змови” у вищому керівництві США, яке представляла на той час його головна політична опонентка Г. Клінтон.

Цій меті також слугують такі конструкції в риторичній Д. Трампа, як *massive cover-up; global cabal, crooked/rigged/corrupt system*. Наведемо приклад їхнього використання у фрагменті промови: *This election will determine whether we are a free nation or whether we have only an illusion of democracy, but are in fact controlled by a small handful of global special interests rigging the system, and our system is rigged. ... The establishment and their media enablers control over this nation through means that are very well known* (Trump, 2016).

Персоналізація ворога як риторичний прийом характерний передусім для передвиборчого дискурсу Д. Трампа, за допомогою якого політик згуртував своїх виборців проти опонентів. Прикладами таких конструкцій у промовах Д. Трампа є інвективні номінації, адресовані політичним противникам, наприклад: *Crooked Hillary Clinton, Lyin’ Ted Cruz, Low-Energy Jeb Bush, Crazy Bernie Sanders, Goofy Elizabeth Warren, ‘Pathological’ Ben Carson*.

Слід зазначити, що для передвиборчої риторичної Д. Трампа інвективна і навіть обсценна лексика була досить притаманним явищем. Ця особливість, як видається, пов’язана зі стилем політичного лідерства

Д. Трампа, зокрема, з його схильністю до театралізації/драматизації та вмілого застосування елементів шоу для маніпулювання думкою аудиторії. Так, під час промови, присвяченої критиці політики відкритих кордонів адміністрації Б. Обами, на сцену були запрошені матерів жертв нелегальних імігрантів, яких Д. Трамп охарактеризував як *the victims of the Obama-Clinton open-border policy*, що відчутно нагадувало драматизоване дійство (Trump, 2016).

Наприкінці другої виборчої кампанії Д. Трамп у 2021 році, резонансу набула конспірологічна теорія про “вкрадені” вибори (*“stolen election”*), яка вилилась у масовий рух прихильників президента з гаслом *“Stop the steal”: They are trying to steal the election* (Trump 2021). Д. Трамп публічно поширював ідею, що вибори було сфабриковано на користь Джозефа Байдена, а перемога була у нього вкрадена: 1) *This election is about great voter fraud, a fraud that has never been seen like this before.* 2) *Looks like they are setting up a big “voter dump” against the Republican candidates.* 3) *They cheated and they rigged our presidential elections.* Так, за допомогою номінацій *voter fraud, voter dump* та дієслів *cheated and rigged* політик поширює думку про таємне шахрайство, яку реалізувала команда Дж. Байдена, використовуючи при цьому займенник *they*, що натякає на противника, але не конкретизує його.

Слід додати, що на початку пандемії в США у 2019-2020 роках Д. Трамп поширював версію для мас-медіа, що коронавірус є “шахрайством команди демократів”: *It’s their new hoax* (Trump, 2020). Пізніше спростування цієї теорії у медіа президент називав “медійною змовою”, використовуючи такі номінації як *fake news media conspiracy* та *corrupt media conspiracy*, наприклад: *Corrupt media conspiracy at all time high* (Trump, 2020). При цьому усі медійні джерела, які розвінчували неправдиві конспірологічні теорії, Д. Трамп називав “фальшивими новинами” (*fake news*).

Висновки. Отже, конспіративізм є притаманною особливістю політичного дискурсу Д. Трампа, він представлений низкою лексичних одиниць та конструкцій із семантичного поля “таємна змова”, центральною з яких є лексема *conspiracy*. У дискурсі Д. Трампа конспірологічні наративи слугують елементом політичної демагогії задля маніпулятивного впливу на масового реципієнта у політичній боротьбі. Перспективами наукових розвідок є подальші лінгвістичні дослідження функціонування конспіративізму, зокрема, його поширення в масовій культурі, кінематографі та сучасній американській мейнстримній політиці.

Література:

1. Кулиш Т.В. (2015). Конспиративизм в американской лингвокультуре. Тамбов, Грамота. Филологические науки. Вопросы теории и практики. №2 (44). Ч. II. с. 125-128.
2. Hofstadter, R. (1964). The paranoid style in American politics. Harper's Magazine, November 1964, pp. 77 - 86. Режим доступу: <http://studyplace.ccnmtl.columbia.edu/files/courses/reserve/Hofstadter-1996-Paranoid-Style-American-Politics-1-to-40.pdf>
3. Walker J. (2013). The United States of Paranoia: a Conspiracy Theory. N. Y.: Harper Collins, 448 p.
4. Donald Trump Speech Transcripts. Режим доступу: <https://www.rev.com/blog/transcript-tag/donald-trump-speech-transcripts>
5. The American presidency project. Режим доступу: www.presidency.ucsb.edu/debates.php.

References:

1. Kulish T.V. (2015). Konspirativizm v amerikanskoy lingvokul'ture. [Conspiracism in American linguoculture]. Tambov, Gramota. Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki. №2 (44). Ч. II. p. 125-128. [in Russian].
2. Hofstadter, R. (1964). The paranoid style in American politics. Harper's

Magazine, November 1964, pp. 77 - 86. Access mode: <http://studyplace.ccnmtl.columbia.edu/files/courses/reserve/Hofstadter-1996-Paranoid-Style-American-Politics-1-to-40.pdf> [in English].

3. Walker J. (2013). The United States of Paranoia: a Conspiracy Theory. N. Y.: Harper Collins, 448 p. [in English].

4. Donald Trump Speech Transcripts. Access mode: <https://www.rev.com/blog/transcript-tag/donald-trump-speech-transcripts>. [in English].

5. The American presidency project. Access mode: www.presidency.ucsb.edu/debates.php. [in English].

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

УДК 76(73)"195/199"

РОЛЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ГРАФІЧНИХ МАЙСТЕРЕНЬ У РОЗВИТКУ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЕСТАМПНОЇ ГРАФІКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

студентка, Боровець І. Г.

e-mail: borovetsirin@gmail.com

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Україна,
Київ

Публікація досліджує визначну роль незалежних графічних майстерень у розвитку естампної графіки США другої половини ХХ століття. Робиться короткий огляд передумов, які спричинили графічний бум у післявоєнній Америці, серед яких урядова підтримка графічного мистецтва та художників у відповідь на скрутні економічні часи Великої депресії у 1930-ті роки, значний європейський вплив, пов'язаний із імміграцією до США відомих художників з Європи у розпал Другої Світової війни, роль США як глобального лідера, зокрема, в сфері культури у післявоєнний період. Ґрунтовно досліджується феномен зазначених майстерень, особливості і формат їх роботи, їхній внесок у розвиток графічного мистецтва Америки та світу. Акцентується увага на мистецьких колабораціях графічних майстерень з відомими художниками як основний напрямок їх роботи, даються конкретні приклади такої співпраці та її значення для розвитку світового мистецтва та естампної графіки в США цього періоду.

Ключові слова: американське графічне мистецтво другої половини ХХ ст., американська естампна графіка, графічна

майстерня, мистецтво США у ХХ ст., післявоєнне мистецтво, мистецькі колаборації.

*студентка факультета теорії і історії мистецтва, Боровець
И. Г. Роль независимых графических мастерских в развитии американской эстампной графики второй половины ХХ века / Национальная академия изобразительного искусства и архитектуры, Украина, Киев*

Публикация исследует выдающуюся роль независимых графических мастерских в развитии эстампной графики США второй половины ХХ века. Делается краткий обзор предпосылок, повлекших графический бум в послевоенной Америке, среди которых правительственная поддержка графического искусства и художников в ответ на трудные экономические времена Великой депрессии в 1930-е годы, значительное европейское влияние, связанное с иммиграцией в США известных художников из Европы в разгар II Мировой войны, роль США глобального лидера, в частности, в сфере культуры в послевоенный период. Основательно исследуется феномен указанных мастерских, особенности и формат их работы, их вклад в развитие графического американского и мирового искусства. Акцентируется внимание на художественных коллаборациях графических мастерских с известными художниками как основное направление их работы, даются конкретные примеры такого сотрудничества и его значение для развития мирового искусства и эстампной графики в США этого периода.

Ключевые слова: американское графическое искусство второй половины ХХ в., американская эстампной графика, графическая мастерская, искусство США в ХХ в., послевоенное искусство, художественные коллаборации.

I. Borovets Phd student, Role of the printmaking workshops in the development of the American printmaking in the second half of the XX century / National Academy of Fine Art and Architecture, Ukraine, Kyiv

Publication explores significant input of independent graphic workshops in the American printmaking in the second half of the twentieth century. Brief overview sums up main preconditions that led to the graphic boom in postwar America, including government support for graphic arts and artists in difficult economic times of the Great Depression in the 1930s, significant European influence as a result of immigration of famous European artists to the United States in the midst of World War II, as well as the role of the United States as a post war global leader, including in the field of culture.

The phenomenon of these workshops, format of their work, their contribution to the development of graphic art in America and the world are thoroughly studied. Emphasis is placed on the artistic collaborations with famous American artists as a main essence of the workshops` work, with the specific examples of such cooperation and its role for the global art and printmaking in the United States of this period.

Keywords: American graphic art of the second half of the twentieth century, American printmaking, printmaking workshop, American postwar art, art collaborations

Вступ. Американська естампна графіка 20 століття має розглядатися як цілісне втім доволі багатогранне явище, яке має свої унікальні національні риси, але одночасно нерозривно пов'язане із європейською та загалом світовою графічною сценою. Слід зазначити, що це питання залишається поза увагою вітчизняної мистецтвознавчої науки. У результаті існує ціла прогалина у вивченні як світового модерного та сучасного мистецтва XX століття загалом, так і американської графіки першої і другої половини XX століття зокрема.

Вивчення цього питання може сприяти кращому розумінню світового контексту розвитку графічного мистецтва, адже саме Америка у післявоєнний період перетворилася на глобальний центр культури, який почав задавати тенденції розвитку світового мистецтва.

Найкраще тема особливостей розвитку естампної графіки США протягом XX століття вивчена американською мистецтвознавчою наукою. Так, ґрунтовне дослідження американської графіки першої половини XX ст. мистецтвознавиці О.Візо аналізує основні особливості еволюції графічного медіуму у незалежний вид мистецтва у першій половині XX ст., набуття ним національних самобутніх рис [13]. Дослідниця вважає, що графічний бум в Америці притаманний не лише 1960-м рокам, а передумови для цього склалися протягом усієї першої половини XX ст.

Такої ж думки дотримується мистецтвознавиця і кураторка Н.Фінлей, яка у своїй науковій статті дає загальну картину розвитку естампної графіки в США до 1950-х рр [7]. Концентруючись здебільшого на еволюції сприйняття художниками можливостей естампу, Н.Фінлей згадує визначну роль графічної майстерні Tamarind та її засновниці Т.Гросман у появі інтересу до літографії у 1960-х рр., яка згодом стала чи не найбільш поширеною графічною технікою серед американських митців.

Комплексний погляд на питання американської післявоєнної графіки докладно досліджує у своїй монографії американська мистецтвознавиця С.Талман, яка наголошує, що провідну ролі у своєрідному графічному ренесансі з кінця 1950-х рр. грали саме незалежні літографські графічні майстерні [11]. Талман, зокрема, через історію графічних майстерень та їх колаборації з відомими американськими митцями виокремлює всі важливі мистецькі тренди

другої половини ХХ ст., аналізує еволюцію естампних технік та творчих методів на прикладі доробку більше ніж 170 митців.

Кураторка Т.Гансен у своєму есе «Множинне бачення: графіки, художники, промоутери і патрони» до каталогу виставки «Друкована графіка: колаборативний друк та графіка 1960-1990» підкреслює, що саме поява майстерень та їх колаборації з митцями призвели до радикальних експериментів з графічними техніками, процесом друку, образним строем, що мало історичний вплив на розвиток сучасного мистецтва у світі [8].

Подібний огляд робить і кураторка Д.Уей на прикладі графічної колекції Музею модерного мистецтва у Нью-Йорку [14]. Як вона, так і дослідниця С.Ріппнер, яка працює у відділу рисунку та графіки Музею мистецтв Метрополітен у США, дають короткий але досить інформативний аналіз розвитку американського естампу і напряду пов'язують післявоєнний «графічний ренесанс» 1960-х в Америці із розквітом незалежних графічних майстерень [9].

Цікавий погляд на специфіку незалежних графічних майстерень для розвитку естампної графіки в США дають ті, хто й започаткував весь процес. Зокрема, К.Браун, засновниця відомої майстерні Crownpoint Press, через історії про митців, їх роботу і звички розповідає про сучасне мистецтво графіки і роль та місце графічних майстерень у творчому процесі [1,2]. Розуміння принципів роботи графічної майстерні дають інтерв'ю С.Фелсена, багаторічного власника майстерні Gemini G.E.L. [4,5].

Безцінним джерелом дослідження цієї теми є матеріали графічних виставок та архіви провідних американських музеїв, що присвячені конкретним майстерням. З них абсолютна більшість у повному обсязі знаходиться у відкритому доступі. Так, на сайті Національної галереї мистецтв У Вашингтоні розміщений он-лайн каталог-резоне архіву

відомої графічної майстерні Gemini G.E.L., куди увійшли всі графічні серії, пробні відбитки, унікальні робочі матеріали, фотографії, документи за сорок років роботи майстерні, починаючи з 1966 по 2005 [6]. Загалом представлені більше 2 тис. графічних робіт і скульптур багатьох провідних митців Америки, які співпрацювали з Gemini G.E.L. Каталог супроводжує розлоге есе, яке сконцентровано на тому, як і чому американські митці експериментували з графікою, з наголосом на провідній ролі в цьому процесі графічних майстерень.

Ця ж тема експерименту, як основної ідеї взаємодії графічних майстерень з митцями, є наскрізною у статті Ч.Річчі до каталогу виставки «Gemini: Recent Prints and Sculptures», яка відбулася 1994 року у Національній галереї мистецтв [10]. Він не лише детально зупиняється на суті таких графічних колаборацій, у які були залучені декілька сторін, а й наголошує, що графічні шедеври та культові твори з'являлися як раз завдяки спільній роботі митця, цілої команди графіків майстерні та видавця (власника майстерні).

Вартими уваги є також матеріали виставки «*Yes, No, Maybe: Artists Working at Crown Point Press*»), яка відбулася у 2013 році в Національній галереї мистецтва, і де були представлені 125 робіт 25 американських видатних митців, які співпрацювали з майстернею *Crown Point Press* з 1972 по 2010 роки. У матеріалах виставки можна не лише побачити графічні твори, а й їх пробні відбитки, що демонструє творчі пошуки митців в цій майстерні [15].

Оскільки питання розвитку естампної графіки в США у післявоєнний період залишається не вивченим в Україні, мета даної статті полягає у потребі дослідити та визначити роль і внесок незалежних графічних майстерень у розвиток американського естампу та мистецтва загалом.

Якщо на початку ХХ ст. американська графіка як загалом і американське мистецтво були явищем дещо локальним, залежним від

європейських впливів, а сам медіум розглядався американськими митцями як можливість тиражування своїх живописних робіт, то у 1930-ті роки, і ще більше у другій половині ХХ ст. ситуація корінним образом змінилася. Втім, було б передчасно недооцінювати феномен естампної графіки в американському мистецтві першої половини ХХ ст., який за визначенням американської дослідниці О.Візо був «золотою добою» з точки зору «безпрецедентної кількості художників, які з новим інтересом звернулися до цього медіуму, щоб висловити свої думки, ідеї та бачення Америки та її людей» [13]. Так, Бібліотека Конгресу налічує понад 1000 американських графіків, роботи яких були створені у період з 1900 до 1950 років.

Саме у цей період естампна графіка, яка традиційно використовувалася у царині книжкової та журнальної ілюстрації, перетворилася на самостійну галузь образотворчого мистецтва, а художники зверталися як до традиційних технік гравірування, так і експериментували з кольоровими методами друку, зокрема дереворитом, літографією та шовкографією.

У цей період гравюрою займалися як професійні графіки та ілюстратори, в тому числі і з рекламної сфери, так і найвідоміші живописці того часу, які в різні моменти зверталися до друку як до альтернативної форми творчого самовираження або у відповідь на запрошення галерей чи друкарських кооперативів. Слід зазначити, що ця тенденція знайшла свій подальший розвиток у післявоєнний період, коли відомі художники відкликалися на запрошення незалежних графічних майстерень творити мистецькі колаборації у техніках графічного друку.

Одною з причин, чому естампна графіка отримала поштовх до розвитку у 1930-х роках, були період Великої депресії та урядова допомога митцям у подоланні негативних наслідків бідності і безробіття. Так, у 1935 році було створено спеціальне федеральне агентство (Work

Progress Administration), метою якого було подолання безробіття серед художників шляхом надання їм державних замовлень. Зазначене агентство створило низку графічних майстерень в окремих містах США, які працювали протягом 1935 - 1943 років. Серед них саме нью-йоркська майстерня була однією з найбільш експериментальних, де заохочували творчість та відроджували інтерес до літографії та деревориту, а також популяризували метод кольорового друку в техніці шовкографії, що було запозиченням методів, застосованих у рекламній галузі.

Всі ці фактори поступово створювали фундамент того феномену розквіту гравюри, який чітко окреслився після II Світової війни, коли США зайняли повідну роль глобального лідера у сфері політики, економіки, культури і комунікації. Саме Америка відтепер стала визначати тенденції сучасного мистецтва, формування його ринку, попиту і пропозиції, що у свою чергу призвело до концентрації на її теренах художників, арт-критиків, кураторів, дилерів, галерей.

Ці процеси також не могли не спричинити небачений до цього розквіт графічних мистецтв, який розпочався наприкінці 1950-х рр., та появу феномену незалежних графічних майстерень, вплив яких дозволяє говорити про якісно новий етап розвитку американської естампної графіки.

Якщо стійкий європейський вплив на американську графіку, починаючи з 17 століття, відзначають усі провідні дослідники цієї теми, то і практика незалежних графічних майстерень була певною мірою запозичена у європейських художників.

Зокрема, видатний британський графік У.Гейтер і його експериментальна студія «Ательє 17» дали поштовх для появи цілої низки видатних незалежних американських майстерень, які на декілька десятиріч визначили напрям графічного мистецтва США. У 1940 році, тікаючи від нацистської агресії в Європі, Гейтер знайшов притулок у Нью-

Йорку, де відкрив філію свого паризького ательє при Новій школі соціальних досліджень (The New School for Social Research). Він почав викладати курс інталію для початківців, а також пропонував свій досвід більш досвідченим американським художникам, які мали змогу працювати в його майстерні цілком незалежно. Глибоке знання Гейтером технік інталію приваблювало до нього визнаних митців того часу, зокрема, сюрреаліста Ж.Міро, який також у свою чергу втік до США від жахів війни, та абстрактного експресіоніста Дж.Поллока, який на початку своєї кар'єри цікавився можливостями графічних технік. Серед усіх аспектів визначального впливу Гейтера на американську графіку дослідники відзначають саме його внесок у зміну сприйняття цього візуального медіа не лише як тиражного мистецтва, а як мистецтва унікального із багатьма можливостями для самовираження [9].

Повернення Гейтера до Парижу у 1950 році і згодом закриття у 1955 році американської філії «Ательє 17» не призвело до втрати практики незалежних графічних майстерень. Ідея почала жити своїм життям і дала поштовх відкриттю таким культовим майстерням як Universal Limited Art Edition (ULAE), Tamarind Lithography Workshop, Crown Point Press, Gemini G.E.L., Landfall Press, Graphicstudio, Impressions Workshop, The Printmaking shop тощо.

Особливістю роботи таких майстерень було те, що вони були не лише місцями, де можна було виготовити власний графічний твір, а й експериментальними майданчиками для художників всіх рівнів, які хотіли спробувати себе в цьому медіумі. Окрім художників-графіків в них експериментували з графічними техніками митці інших візуальних медіа, котрі у процесі друку користувалися допомогою професійних графіків. Так, у 1960-х роках у літографській майстерні Tamarind поряд із відомими на той час художниками Р.Дібенкорном, Е.Рускою та В.Келмінс працювали тоді ще молоді професійні графіки І.Голландер, К.Тайлер,

Ю.Солодкін, котрі згодом відкрили власні незалежні графічні майстерні. Як зазначала американська дослідниця С.Ріпнер, такі творчі тандеми збагачували обидві сторони: графіки навчалися адаптуватися до різноманітних художніх практик, тоді як запрошений художник навчався графічним технологічним процесам [9].

Загалом основною рисою американського графічного мистецтва були експерименти відомих митців, котрі досягли популярності в інших медіа, з графічними техніками. Такі «захоплення» практикувалися як правило на досить високому професійному рівні, а ціла низка творів стали культовими. Їхній доробок - це зазвичай плід роботи художника і цілої низки професійних графіків – «masters printers» з командою, для яких естамп був основним засобом візуального творення. Такі художники без перебільшення розширили рамки графіки далеко за межі художнього твору, надрукованого на папері. І тут визначною постає роль саме незалежних графічних майстерень, де художники і графіки могли об'єднуватися у мистецькі колаборації.

Такі митці працювали зазвичай на запрошення майстерень у якості «visiting artists», або гостьового художника. Проте слід відзначити, що далеко не всі з них у повній мірі оперували технологію процесу виготовлення гравюри і мусили залучати до різних етапів друку професіоналів. Так, зокрема, відомий графік Р.Блекберн (фахівець кольорової літографії) був першим викладачем графіки у майстерні Universal Limited Art Edition (ULAE) і друкував перші роботи Х.Франкенталер, Г.Гартіган, Я.Джонса, Р.Раушенберга, Л.Ріверса. Такі мистецькі колаборації художників і професійних графіків у незалежних графічних майстернях є специфікою американського графічного мистецтва. Слід відзначити, що Р.Блекберн чи не першим ще у 1947 р. відкрив у Нью-Йорку майстерню The Printmaking Workshop, придбавши за власні кошти літографський прес.

Період з кінця 1950 років інколи називають «printing boom» або ренесансом друкованої графіки в США [14, с.23]. Один з засновників відомої графічної майстерні Gemini G.E.L. у Лос-Анджелісі С.Фелсен казав про період 1960-х: «Ми вже працюємо 50 років, але ніколи за весь час не було більше такого періоду, як 1960-ті. Були всі ці різні люди різного походження і різної філософії та навіть різного мистецтва, але всі вони зібралися разом» [5].

На думку С.Ріпнер, цьому безпосередньо сприяли три жінки, зокрема, М.Ловенгранд, Дж. Вейн та Т.Гросман. Вони одні з перших ініціювали і відкрили незалежні графічні майстерні, що пропонували як неформальну графічну освіту, так і можливість спробувати себе у графічному медіумі відомим митцям. Першою з них була М.Ловенгранд, яка залучила зовнішнє фінансування Рокфелер Фонду і відкрила у 1956 р. Pratt-Contemporaries Graphic Art Center у Нью-Йорку. Ця майстерня спеціалізувалася на літографії і пропрацювала до 1986р. Через цю майстерню на початку своєї графічної кар'єри пройшли такі відомі на світовому рівні американські художники-абстракціоністи як Б.Ньюман та Р.Мозервелл, а також К.Олденбург, основним медіа якого була скульптура у стилі поп-арт.

У 1960 р. Дж.Вейн після повернення у Лос-Анджелес з Парижу, де вона працювала у графічній майстерні, заснувала Tamarind Lithography Workshop - легендарну майстерню, метою якої було просування і розвиток літографської техніки. Характерним є те, що ця графічна майстерня була заснована завдяки фінансуванню Фонду Форд, що як і Рокфеллер Фонд переймався фінансуванням американського мистецтва. Ця майстерня згодом подарувала світу низку визначних професійних графіків і культових майстерень, зокрема І.Голландера та його майстерню Hollander`s Worksop, Дж.Лемона і його Nova Scotia Collage of Art and Design Lithography Workshop та Landfall Press, К.Тайлера та його

Gemini G.E.L. та Tyler Graphics Ltd., М.Санчеса та його Derriere L`Etoile Studios, Ю.Солодкін і її SOLO Press.

Важливо зазначити, що Tamarind одночасно була також і неформальним освітнім закладом, де навчалися майбутні видатні графіки, зокрема К.Тайлер, який у 1966 відкрив майстерню Gemini G.E.L., а у 1973 залишив її задля нової своєї нової майстерні Tyler Graphics Ltd.

Т.Гросман та її нью-йоркська незалежна графічна майстерня Universal Limited Art Editions (ULAE), 1957 рік, як вважають фахівці, «встановила нові стандарти для післявоєнної графіки в Америці» [9]. Т.Гросман вдалося вмовити спробувати себе у графічних техніках таких на той час визнаних художників, як Л.Ріверс, Р.Раушенберг та Я.Джонс, котрі стали справжніми винахідниками у графічній царині і назавжди змінили уявлення про графіку як суто тиражне мистецтво. Так, робота з Т.Гросман в ULAE визначила захоплення Р.Раушенберга літографією та згодом шовкодруком, які стали провідними техніками у практиках митця на початку 1960-х рр. Це захоплення відображало відхід художника від продукування у певній мірі оригінальних творів (асамбляжі) до репродукування – «from production to re-production» (графіка, переводні рисунки), після чого його творчість слід розглядати як постмодерністську (цитатність, запозичення, репродукування вже відомих образів, створення образів з образів) [3, с.70].

У 1963 р. робота Р.Раушенберга «Accident» (1963) отримала першу премію на Міжнародній графічній виставці у Любляні, і стала своєрідним визнанням митця як графіка, а майстерні ULAE - як впливової творчої графічної лабораторії. Загалом, співпраця Р.Раушенберга з ULAE тривала декілька десятиріч, навіть після смерті її засновниці Т.Гросман. Графічний доробок митця сьогодні нараховує близько тисячі робіт. Втім, слід розуміти, що робота «Accident» є плодом мистецької колаборації художника з графіками або master-printer, котрі допомогали

Р.Раушенбергу власне надрукувати цю літографію. Це були спочатку відомий графічний митець Р.Блекберн, а потім З.Пріде.

У 1960-х рр. літографія стала головною графічною технікою завдяки своїй спроможності справляти ефект живопису та пристосовуватися до будь-якого мистецького стилю [14, с.24]. Саме з літографії почався графічний ренесанс початку 1960-х, завдяки вивченню цієї техніки цілою плеядою майбутніх відомих графіків у Tamarind Lithography Workshop. Кожна вільна графічна майстерня мала свою спеціалізацію: ULAE, Tamarind, Gemini G.E.L., Landfall press, Graphicstudio - літографію, Crown Point Press – інталію. Згодом майстерні розширили коло технік, щоб запропонувати митцям більше простору для експериментів.

Так, окрім традиційних графічних технік, таких як офорт та літографія, на початку 1960-х художники зверталися до техніки шовкодруку, яка на той момент широко застосовувалася у виробленні реклами. Шовкодрук став улюбленою технікою поп-артівських митців, таких як Е.Воргол, Р.Ліхтенштейн, Дж.Розенквіст, оскільки добре імітував широкі яскраві кольорові поверхні рекламних плакатів і дуже добре відповідав тодішньому мистецькому смаку, на який вплинув поп-арт. Саме шовкодрук та офсетна літографія підходили для великомасштабних робіт, в основу яких лягали образи з мас-медіа та масової споживчої культури. У 1962 р. Е.Воргол спочатку експериментував із шовкодруком на полотні, але невдовзі почав тиражувати свої культові зображення графічними засобами. Так, по суті старовинна практика графічного тиражування митцем зображень своїх відомих робіт, яка сягає корінням у добу Ренесансу, набула продовження серед американських митців із початком графічного буму на початку 1960-х рр.

Незалежна графічна майстерня та видавництво Gemini G.E.L. (Graphic Editions Limited) була заснована у Лос-Анджелесі у 1966 році графіком К.Тайлером, котрий свого часу набув досвід створення

літографії у Tamarind Lithography Workshop, та С.Б.Фелсеном та С.Грінштейном, які виступили фактично спонсорами, власниками та видавцями. Саме технічна майстерність К.Тайлера та організаційна та фінансова допомога співвласників допомогли Gemini G.E.L. досить швидко перетворитися на провідну графічну майстерню, авторитет якої тримається до сих пір. Ця майстерня орієнтувалася виключно на роботу із запрошеними відомими художниками, які працювали над процесом друку поряд із професійними графіками. Роботи друкувалися лише обмеженими серіями, кожний відбиток автор нумерував та підписував власноруч, що підтверджувалося майстернею. Gemini G.E.L. завжди працювала лише з оригінальною графікою і ніколи не вдавалася до тиражу відомих робіт, створених у інших художніх медіа.

Серед інноваційних підходів, які розроблялися у Gemini G.E.L., були графічні відбитки на об'ємних об'єктах, збільшення розмірів принтів далеко за межі звичних, для чого конструювалися спеціальні друкарські станки, а також «варіативні» відбитки (variant editions), коли кожний екземпляр чимось відрізнявся від попереднього. Майстерня часто співпрацювала з промисловим бізнесом, зокрема, Ф.Стелла використовував для роботи магnezіумні пластини фабрики Swan Engraving з Бріджпорту, Коннектикут, які використовувалися у промислових масштабах для травлення в кислоті і створення відбитків на скатертинах. Цікаво, що К.Тайлер та Ф.Стелла працювали прямо на фабриці, де використовували фабричні матеріали і устаткування для своїх принтів.

У 1960-ті-1970-ті графічний бум спричинив збільшення зацікавленості художників спробувати себе у графіці, що перетворило Gemini G.E.L. на одну з найвідоміших графічних майстерень на Західному узбережжі США. Одним з ранніх і найвідоміших до сьогоденішнього дня експериментів стала колаборація Gemini із

Р.Раушенбергом, результатом якої стали, за визначенням американської мистецтвознавиці Д.Уей, технічно «зухвалі» роботи [14]. Це, зокрема, автопортрет художника «Buster», який на момент 1967 р. був найбільшою в світі графічною роботою (літографія, шоводрук), та «Preview» - симбіоз літографії, колажу з мішків з паперу і трафаретного друку на тканині.

Не менш революційною стала перша тривимірна графічна робота скульптора К.Олденбурга «Profile Airflow» 1967 (поліуретановий рельєф на літографії) та кольорова літографія Е.Келлі. Ці роботи, створені митцями разом з професіоналами Gemini G.E.L., назавжди змінили межі естампної графіки ХХ століття.

Протягом декількох перших років з Gemini G.E.L. співпрацювали такі визначні митці, як Дж.Джонс, Р.Ліхтенштейн, Р.Раушенберг, Дж.Борофські, В.Клемінс, С.Френсіс, Б.Ньюман, К.Прайс, Е.Руска, у результаті чого ця майстерня стала справжнім глобальним місцем для експериментів.

Цікаво, що коли у 1973 році К.Тайлер, який свого часу навчався у майстерні Tamarind як стипендіат Фонду Форд, залишив Gemini G.E.L. та відкрив свою власну майстерню Tyler Graphics Ltd., багато митців, зокрема й Р.Ліхтенштейн та Ф.Стелла, продовжили співпрацю і з ним і з Gemini. Сам К.Тайлер розширив зону графічних експериментів – дедалі збільшував масштаби робіт, вигадував інноваційні підходи до процесу друку, експериментував із власноруч зробленим папером.

У 1962 р. К.Браун створила майстерню Crown Point Press, яка спеціалізувалася на інталію, і вже у 1965 р. у світ вийшли перші офортні серії відомих художників Р.Дібенкорна та У.Тібо. У 1977 р. Crown Point Press почала працювати з митцями-концептуалістами, зокрема, В.Акконі, К.Берденом, Т.Маріоні, Г.Гааке, Дж.Кейджем. Мистецтвознавиця С.Таллман зазначає у своїй книзі, що майстерня Crown Point Press була

«найбільш визначальною американською графічною майстернею у сфері відродження офорту як медіуму серйозного мистецтва» [11].

Щоб зрозуміти принцип роботи графічних майстерень, зокрема феномен графічних колаборацій, необхідно врахувати участь у процесі трьох основних сторін. Це, зокрема, видавець (тобто засновник майстерні або publisher), митець (visiting artist) та власне графік (master printer) з командою, яка могла сягати більше 20 осіб. Дуже промовистим є приклад майстерні Gemini G.E.L.

Так, С.Фелсен, співорганізатор Gemini, котрий співпрацював з Р.Раушенбергом майже 35 років, протягом яких вони випустили більше ніж 250 графічних робіт митця, не був ані митцем, ані графіком. Як він сам казав: «Для того, щоб відкрити графічну майстерню тобі потрібен графік. У Лос-Анджелесі був чоловік, Кеннет Тайлер...як що ти був митцем і хотів надрукувати графічні роботи, ти йшов до Тайлера» [5]. І саме з графіком К.Тайлером, який вже на той час володів своєю майстернею, почали співпрацювати С.Фелсен та С.Грінштейн як видавники під брендом Gemini G.E.L. «Ми хотіли створити майстерню: ти запрошуєш митця, митець робить роботу, ти отримуєш роботу у власність, ти її продаєш публіці, ти платиш митцю роялті», пояснював С.Фелсен принцип роботи в Gemini [5].

Запросити відомих митців на початку не вдавалося. За свідченнями С.Фелсена на початку роботи майстерні вони з партнером безрезультатно «бігали за всіма відомими абстрактними експресіоністами» - Е.Хоппером, У.де Кунінгом, М.Ротко. І лише поява Р.Раушенберга у майстерні та регулярна взаємодія з ним «вказали нам напрям, в якому Gemini зрештою пішов» [5].

Тобто, і фінансовий і професійний успіх визначала здатність забезпечити участь відомих митців у мистецьких колабораціях під брендом графічної майстерні. С.Фелсен казав: «Він (Раушенберг) задав

тон. Він допоміг нам запросити Ф.Стеллу, і дещо допоміг отримати К.Олденбурга, а потім я похоробрішав і написав листа Дж.Джонсу і він відповів «так». Шокуюче.» [5].

Водночас, майстерні також не можна оцінювати лише з точки зору бізнес-моделі, адже, попри всю важливість, не це було визначним критерієм їх успіху. С.Фелсен зазначав: «Ти не можеш відноситися до цього місця як до бізнесу, але ти мусиш відноситися до нього як до бізнесу. Ти маєш об'єднати ці дві ідеї і зробити так, щоб вони спрацювали. Ти не можеш сказати митцю: «Окей, Джаспер, ти маєш три дні і матеріалів на 12 тис. дол. щоб використати». Ти запрошуєш когось і говориш: «Роби що хочеш»... І ми ніколи не казали їм, що ми хочемо від них отримати. Вони мали повну свободу» [5].

Саме така модель незалежної майстерні, де митець мав майже необмежений ресурс, повну творчу свободу та допомогу фахівців, де не прораховували заздалегідь рентабельність проекту, де у підсумку всі сторони процесу мали фінансову вигоду, і спричинила той бум на друковану графіку у 1960-х рр. «Я думаю, коли ти кажеш...що немає правил і що ми будемо робити все, що мусимо, щоб зробити твій проект можливим. Видумай щось. Дай нам проблему і ми вирішимо її. Ми робили експерименти і різні спроби перед тим, як запросити будь-кого робити проект....Я думаю, завжди йшлося про набуття вільного досвіду, де митець був важливим інгредієнтом у всьому цьому», казав К.Тайлер [12].

Складно визначити, яка з трьох складових була найбільш визначальною для успіху майстерні – митець, графік чи видавник. К.Тайлер, який сам був графіком, вважав, що безперечно перший. «Це не були каміні. Це не був акт колаборації. Це був митець...якщо ти привів великого митця, він починає випромінювати велике

мистецтво, і ти вже не маєш вибору аніж робити хорошу роботу...» [12]. У той же час, він відзначав важливість команди, наполягаючи, що «друк графіки є колаборативним актом. Він потребує багато людей, потребує багато часу, потребує багато енергії. Вони несуть ту саму відповідальність як і митець у сенсі перетворення мистецтва у щось, що можна побачити, чого можна торкнутися та відчутися», і що «коли показуєш відбиток, будь-ласка, вказуй графіків...підписуй їх імена» [12].

Як зазначав К.Тайлер, одною з найважливіших причин такого стрімкого зацікавлення графікою у 1960-1970 рр. був розквіт великих корпорацій та поява цілої армії заможних бізнесменів-колекціонерів [12].

Лише тільки з Gemini G.E.L. Р.Ліхтенштейн зробив біля 100 серій, Р.Раушенберг - 255, Е.Келлі - близько 300, Р.Серра - близько 250. З Ф.Стелла К.Тайлер співпрацював 40 років, а їх спільний проект міг тривати від кількох тижнів до кількох років. Враховуючи, що митці дуже часто працювали із різними майстернями, можна уявити той величезний внесок, який незалежні графічні майстерні зробили у розвиток американської і світової графіки.

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що наприкінці 1950-х-початку 1960-х рр. склалися усі передумови для графічного буму в США – активні мистецькі пошуки митців різних стильових напрямів, ріст та активізація ринку мистецтв, зацікавленість митців експериментами у різних мистецьких медіумах, визнання переваг тиражування, роботи з папером. Та чи не головну роль у популяризації естампу відіграли незалежні графічні майстерні, поява яких спричинила феномен творчих колаборацій між визнаними митцями та графіками, що змінило як традиційне уявлення про естамп. Серед основних ключових причин успіху майстерень були повна свобода, яку митець отримував під час

роботи, та готовність графіків майстерні до експериментів, які часто виходили за межі усталених традицій та технічних підходів.

Література:

1. Brown K. (2013). An Insider's Perspective: Interview at the National Gallery of Art, Washington. <<https://www.nga.gov/exhibitions/2013/crownpointpress.html>> (2020, July, 28).
2. Brown K. (1996). Ink, Paper, Metal, Wood: Painters and Sculptors at Crown Point Press. – 288 с.
3. Crimp D. (1980). On the Museum's Ruins Author(s). *The MIT Press*, vol. 13. 41-57. <[http: https://fdocuments.in/document/crimp-on-the-museums-ruins-1980.html](https://fdocuments.in/document/crimp-on-the-museums-ruins-1980.html)>. (2020, April, 20).
4. Felsen S. (2015). Interview at the Rauschenberg Foundation / James L. McElhinney. <<https://www.rauschenbergfoundation.org/artist/oral-history/sidney-felsen>> (2020, July, 28).
5. Felsen S. (2015). Under the sign of Gemini: Interview. *The Octavian Report*, volume 1, issue, 3. <<https://octavianreport.com/article/under-the-sign-of-gemini-an-interview-with-sidney-felsen/>>. (2020, July, 24.)
6. Fine R.E., Ritchie C., Walz J.F. Essey. (2005). Gemini G.E.L.: A Catalogue Raisonné, 1966–2005. < <https://www.nga.gov/gemini/essay.htm> > (2020, July, 23)
7. Finlay N. (1981). American Printmaking in the Twentieth Century. *The Princeton University Library Chronicle*, vol.42, no.2. 104-112 p. <<https://www.jstor.org/stable/pdf/26402233.pdf>>. (2020, July, 27).
8. Hunsen T. (1995). Printmaking in America: Collaborative Prints and Presses, 1960-1990. Exhibition catalogue. New York: Harry N.Abrams.

9. Rippner S. (2000). *The Postwar Print Renaissance in America*. In *Heilbrunn Timeline of Art History*. The Metropolitan Museum of Art. <[https://www.metmuseum.org/toah/hd/post/hd_post.htm%20\(October](https://www.metmuseum.org/toah/hd/post/hd_post.htm%20(October)>. (2020, July, 28).
10. Ritchie C. (1994). Gemini G.E.L.: Recent Prints and Sculpture. With an introduction by Ruth E. Fine. *National Gallery of Art*. <<https://www.nga.gov/research/publications/pdf-library/gemini-gel-recent-prints-and-sculpture.html> >. (2020, July, 28).
11. Tallman S. (1996). *The Contemporary Print from Pre-Pop to Postmodern*. Thames & Hudson.
12. Tyler K. Interview. (2018) National Gallery of Australia / Nick Mitzevich. URL: <https://kennethtylercollection.net/2019/05/30/kenneth-tyler-in-conversation/> (2020, July, 28).
13. Viso O. (1994-95). *The Golden Age of American Printmaking 1900-1950*. For the exhibition *Artists of the American Scene: A Selection from the Dr. Robert B. and Dorothy M. Gronlund Collection of Twentieth Century Prints*. *Norton gallery of Art* < <http://www.tfaoi.com/aa/9aa/9aa175.htm> > (2020, July, 28).
14. Wye D., Figura S. (2004). *Artists and Prints: Masterworks from The Museum of Modern Art*. *The Museum of Modern Art*. <<https://www.moma.org/calendar/exhibitions/3107> >. (2020, July, 17).
15. «Yes, no, maybe: Artists Working at Crown Point Press»: Exhibition materials (Washington, 1.09.2013-5.01.2014). Washington: *The National Gallery of Art*. <<https://www.nga.gov/features/yes-no-maybe.html>>. (2020, July, 23).

References:

1. Brown K. (2013). *An Insider's Perspective: Interview at the National Gallery of Art, Washington*. Retrieved from:

<https://www.nga.gov/exhibitions/2013/crownpointpress.html>. [in English] (2020, April, 20).

2. Brown K. (1996). *Ink, Paper, Metal, Wood: Painters and Sculptors at Crown Point Press*. Chronicle Books. [in English]

3. Crimp D. (1980). On the Museum's Ruins Author(s). *The MIT Press*, vol. 13. 41-57. Retrieved from: <https://fdocuments.in/document/crimp-on-the-museums-ruins-1980.html>. [in English]. (2020, April, 20).

4. Felsen S. (2013). Interview at the Rauschenberg Foundation / James L. McElhinney. Retrieved from: <https://www.rauschenbergfoundation.org/artist/oral-history/sidney-felsen>. [in English]. (2020, July, 28)

5. Felsen S. (2015). Under the sign of Gemini: Interview. *The Octavian Report*, volume 1, issue, 3. Retrieved from: <https://octavianreport.com/article/under-the-sign-of-gemini-an-interview-with-sidney-felsen/>. [in English] (2020, July, 24)

6. Fine R.E., Ritchie C., Walz J.F. Essey. Gemini G.E.L. (2005): *A Catalogue Raisonné, 1966–2005*. Washington: The National Gallery of Art. Retrieved from: <https://www.nga.gov/gemini/essay.htm>. [in English]. (2020, July, 23)

7. Finlay N. (1981). American Printmaking in the Twentieth Century. *The Princeton University Library Chronicle*, vol.42, no.2. 104-112 p. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/pdf/26402233.pdf>. [in English]. (2020, July, 27).

8. Hunsen T. (1995). *Printmaking in America: Collaborative Prints and Presses, 1960-1990*. Exhibition catalogue. New York: Harry N.Abrams. [in English]

9. Rippner S. (2000). *The Postwar Pint Renaissance in America*. In *Heilbrunn Timeline of Art History*. The Metropolitan Museum of Art. Retrieved

from: [https://www.metmuseum.org/toah/hd/post/hd_post.htm%20\(October](https://www.metmuseum.org/toah/hd/post/hd_post.htm%20(October). [in English]. (2020, July, 28)

10. Ritchie C. (1994). Gemini G.E.L.: Recent Prints and Sculpture. With an introduction by Ruth E. Fine. *National Gallery of Art*. 91. Retrieved from: <https://www.nga.gov/research/publications/pdf-library/gemini-gel-recent-prints-and-sculpture.html>. [in English] (2020, July, 28).

11. Tallman S. (1996). *The Contemporary Print from Pre-Pop to Postmodern*. Thames & Hudson. [in English]

12. Tyler K. Interview. (2018) National Gallery of Australia / Nick Mitzevich. Retrieved from: <https://kennethtylercollection.net/2019/05/30/kenneth-tyler-in-conversation/>. [in English]. (2020, July, 28)

13. Viso O. (1994-95). *The Golden Age of American Printmaking 1900-1950*. For the exhibition *Artists of the American Scene: A Selection from the Dr. Robert B. and Dorothy M. Gronlund Collection of Twentieth Century Prints*. *Norton gallery of Art*. Retrieved from: <http://www.tfaoi.com/aa/9aa/9aa175.htm>. [in English]. (2020, July, 28).

14. Wye D., Figura S. (2004). *Artists and Prints: Masterworks from The Museum of Modern Art*. *The Museum of Modern Art*. Retrieved from: <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/3107>. [in English] .(2020, July, 17).

15. «Yes, no, maybe: Artists Working at Crown Point Press». (2014). Exhibition materials (Washington, 1.09.2013-5.01.2014). Washington: *The National Gallery of Art*. Retrieved from: <https://www.nga.gov/features/yes-no-maybe.html>. [in English]. (15.07.07).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

АНАЛІЗ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА	6
---	---

студенка, Чудіна Д. О.

доцент, кандидат економічних наук, Дронова Т. С.

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ КІБЕРТЕРОРИЗМУ: ДОСВІД ЄС	15
---	----

Зінченко О. І.

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАУК

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ СЕРВІСІВ В ПРОЄКТУВАННІ	27
---	----

кандидат технічних наук, Гагарін В. О.

СПОСІБ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ АУДИТІВ	36
---	----

Трочун Є. В.

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ	46
---	----

кандидат психологічних наук, Москаленко О. В.

ЕМОЦІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТУ КАЗКИ ЧИТАЧАМИ- ПІДЛІТКАМИ	59
--	----

кандидат філологічних наук, доцент, Сапригіна Н. В.

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

- ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МЕГАН МАРКЛ В
АНГЛОМОВНИХ МАС-МЕДІА** 75
кандидат філологічних наук, асистент, Чеботар Т. В.

- ЕЛЕМЕНТИ КОНСПІРОЛОГІЧНОЇ РИТОРИКИ ДОНАЛЬДА
ТРАМПА** 87
кандидат філологічних наук, асистент, Чеботар Т. В.

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

- РОЛЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ГРАФІЧНИХ МАЙСТЕРЕНЬ У РОЗВИТКУ
АМЕРИКАНСЬКОЇ ЕСТАМПНОЇ ГРАФІКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XX СТОЛІТТЯ** 95
студентка, Боровець І. Г.

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 10.06.2021
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com